
katsaus

Sosiaalinen kasvu kuuluu työelämään

Katolinen kirkko ekumenian näkökulmasta

Laki ja oikeudenmukaisuus —

kansalaistottelemattomuus

Sopeuttaminen vai vakaumus

Perheen tulevaisuudesta

Asukasrakentamisesta

Verotuksen pehmeä vaihtoehto

Aforismeja

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

3.1981

9.(21.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa.

Julkaisija
Kriittisen korkeakoulun
kannatusyhdistys ry.

Toimisto
Yrjönkatu 23 B 21, 00100 Helsinki 10
ma—pe klo 9—16. P. 611 149

Toimittajat
Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Kaarina Vartia
Eeva-Kaarina Viinikka
Timo Peedu, taitto

Toimitusneuvosto
Kriittisen korkeakoulun johtokunta: Reijo Wile-
nius (pj.) , Aulis Aarnio, Henri Broms, Oiva Ke-
tonen, Ulla Lång, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko
Perheentupa, Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti
Tuuri.

Tilaukset vuodelle 1981
maksamalla 50 mk/vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtonumerot
à 10 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian
paperikauppa, Kasvisravintola ja Suomen Luon-
nonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa.
Osoitteenmuutokset ja jälkitilaukset toimiston
osoitteella.

**KRIITTINEN
KORKEAKOULU**

Osoite: Yrjönkatu 23 B 21, 00100 HELSINKI 10
Puhelin: 611 149 (ma—pe klo 9—16)

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoi-
nen yliopiston ideaa toteuttava kulttuurikeskus.
Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille, jotka
ovat kiinnostuneita aikamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia
itsensä ja ympäristönsä kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja
kehittymistä, joka antaa uusia näkökulmia to-
dellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden,
oppien ja mielipiteiden kohtaamiselle.

Sihteerit

Antti-Veikko Perheentupa (pääsihteeri)

Martti Tuomola (suunnittelusihteeri)

Asta Haapalainen (yleissihteeri)

Helinä Siikala (lääketieteen projektisihteeri)

Eeva Hurskainen (työyhteisöjen kehittämisen
projektisihteeri)

Anneli Launiainen (toimistosihteeri)

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n
jäseneksi voi liittyä maksamalla jäsenmaksun 20
mk/vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk)
ps-tilille 715 56-0.

3/81 sisältö

- 5 INGA-BRITA CASTREN
Katolinen kirkko ekumenian näkökulmasta
- 8 AULIS AARNIO
Laki ja oikeudenmukaisuus
- 13 RISTO UOTI
Kansalaistottelemattomuuden tarkastelua
- 16 JARMO TOISKALLIO
Sopeuttaminen vai vakaumus
- 18 ANTTI-VEIKKO PERHEENTUPA
Miten tehdä tilaa perheen tulevaisuudelle
- 22 HEIKKI KUKKONEN
Asukasrakentaminen
- 25 RISTO BOXBERG
Täsmennyksiä asukasrakentamis-
keskusteluun
- 27 EINO KYTÖ
Verotuksen pehmeä vaihtoehto
- 30 JUHA JAATINEN
Aforismeja

Sosiaalinen kasvu kuuluu työelämään

Työyhteisöissä on edelleen harvinaista, että ihmisten yhteistyökykyä määrätietoisesti kehitettäisiin. Tähän tarkoitukseen uhrattuja kustannuksia pidetään vielä useimmiten liian kalliina. Työntekijöiden odotetaan osaavan tehtävänsä etukäteen saamansa koulutuksen perusteella.

Ongelmat työyhteisöjen sisällä näyttävät kuitenkin jatkuvasti kasvavan. Laajimman huomion kohteena ovat viime aikoina ilmeisesti olleet koulut, joiden piirissä sisäiset ristiriidat ovat kärjistymässä erityisen vaikeiksi. Sairaalalaitoksen sisällä on syntymässä valtataistelu, jonka eräät jyrkiksi muodostuneet asetelmat ovat jo tulleet julkisuuteenkin. Valtataistelu nähdään helposti vain kahden työntekijäryhmän välisenä arvovaltakysymyksenä, mutta välttämättä sillä aina on laajempi taustansa yhteisön toimintaproblematiikassa. Potilaan kannalta on varsinkin suurten sairaaloiden ongelmallisuus jo pitkään ollut ilmeinen.

Luetteloja voisi jatkaa. Työyhteisöjen kriisit tulevat tosin julkisuuteen verrattain harvoin. Ne pyritään pitämään yhteisöjen sisällä ja löytämään siellä edes jonkinlainen elämisen muoto kriisistä eteenpäin. Usein

näyttää kuitenkin syntyvän eräänlainen krooninen kriisi. Se ilmenee työmotivaation vähenemisenä, sairastavuuden lisääntymisenä, sisäisen tiedonkulun ongelmina ja kiikkana henkilösuhteissa. Tilanne selitetään ulkoisten vaatimusten kasvulla ja työvoiman riittämättömyydellä taikka siten yhteisön sisältä etsitään syntipukit. Näin vältetään syvempien ongelmien kohtaaminen.

On vaikeaa todistaa, että yhteisöllinen tilanne olisi ratkaisevasti muuttunut viime vuosikymmeninä. Muuttuminen on hidasta. Sen kvantifioiminen, muuttaminen mitattavaan muotoon, on usein hankalaa tai kokonaan mahdotonta. Mitattavat oireet ovat monisyisiä eikä niiden liittäminen yhteisöongelmien lisääntymiseen tule helposti ymmärretyksi. Helpommin uskotaan, että samalla tavalla ovat asiat aina olleet. Miksi ihminen juuri nyt olisi sosiaalisena olentona muuttunut?

Tällaisen muutoksen tapahtumista voidaan kuitenkin perustella monin tavoin sekä nähtävissä olevilla ilmiöillä että kulttuurissamme vaikuttavilla voimilla. On ilmeistä, että kulttuurimme elää jonkinlaista sosiaalisen hajaantumisen aikaa,

mitkä sen syyt ja seuraamukset sitten lienevätkin.

Ehkä selvimmin tämä kehitys näkyy yhteiskunnan perussolun, perheen kohdalla. Perheen vaikeutuvasta tilasta kertovat erittäin monet asiat. Mitkään merkit eivät viittaa siihen, että länsimainen ihminen olisi vapaan harkintansa pohjalta luopumassa perheestä. Esimerkiksi Jyväskylän kesässä tänä vuonna luennoinut puolalainen perhesosiologi Mikolai Kosakiewitz todisteli laajalla eri maista kerätyllä tutkimusmateriaalilla, miten perhe edelleen sisältyy keskeisesti nuorten ihmisten onnellisen elämän odotuksiin. Me emme vain kykene toteuttamaan tätä yhteiselämän muotoa samalla tavoin kuin aikaisemmat sukupolvet.

Eri yhteyksissä on nykypäivän ihmistä kuvattu narsistiseksi. Tällaisten piirteiden esille tulemistä todella tuetaan meidän kulttuurissamme voimakkaasti. Niin tapahtuu kaikenlaisen kilpailun ja parempana olemisen korostamisessa. Meissä herätetään jatkuvasti kipeää tarvetta olla jossakin asiassa muita parempi. Samalla kaupallinen manipulaatio pyrkii hyvin tehokkain keinoin kannustamaan itsekkäitä tarpeitamme ja käyttämään niitä hyväkseen. Kaiken kaikkiaan on kulttuurissamme leimaa antavana piirteenä yksilöllisen onnen merkityksen ja oikeutuksen korostuminen muiden arvojen kustannuksella. Olisi suoranainen ihme, jos ihmisen sosiaaliset kyvyt eivät tällaisessa tilanteessa heikkenisi.

Työelämässä on näitä ongelmia pyritty ratkaisemaan pääasiassa organisaatiota ja työnjakoa kehittämällä. Toistaiseksi aivan riittämättömästi on tullut esille ihmisen jatkuva tarve kasvaa sosiaalisuuteen. Tämän tarpeen olennainen toteutumisalue on juuri työelämä. Aikaisemmin tämä on varmaan ollut nykyistä enemmän mahdollista, kun työyhteisöt olivat suhteellisen pieniä, niissä vallitsi selvä hierarkia ja työura yleensä aloitettiin hierarkian alasta. Nyt ihmiset saattavat tulla suurien organisaatioiden vaativillekin paikoille vailla mitään työyhteisökokemusta. Heidän uskotaan selviävän pelkän tiedollisen koulutuksensa varassa. Näin saattaakin tapahtua organisaation materiaalisten tavoitteiden osalta.

Tässä tilanteessa on hyvin tärkeää lähteä rakentamaan työyhteisöjä mahdollisimman

tietoisesti. Kysymys ei ole vain jostakin kertaluonteisesta koulutuksesta, joka kerän läpikäytynä voidaan unohtaa. Sosiaalisuutta kasvattavan toiminnan tulisi muodostua työelämän jatkuvaksi osaksi.

Sosiaalisen kasvun asettaminen keskeiseksi tavoitteeksi ei ole tärkeää vain työyhteisöjen omien tavoitteiden kannalta. Itse asiassa se on tärkeää koko yhteiskunnalle. Jos sosiaalisen kyvykkyytemme heikkeneminen jatkuu tähänastisella vauhdilla, alkaa vähitellen koko yhteiskunta-elämä vaarantua.

Antti-Veikko Perheentupa

Inga-Brita Castrén:

Katolinen kirkko ekumenian näkökulmasta

Ekumeenisen liikkeen eli kristittyjen ja kirkkojen yhteysliikkeen toimielimeksi perustettiin vuonna 1948 Kirkkojen Maailmanneuvosto, KMN. Alkuvaiheessa katolinen kirkko suhtautui pidättyvästi ekumeeniseen liikkeeseen ja on vieläkin KMN:n ulkopuolella. Kristittyjen yhteyden asia on kuitenkin ollut tärkeä eräille yksityisille katolisille.

Inga-Brita Castrén on opiskellut vuosina 1952-1953 KMN:n ekumeenisessä korkeakoulussa Bosseyssä, Sveitsissä. Hän on toiminut 14 vuotta (1959-1973) ekumeenisessä työssä Genevessä, ensin Ylioppilaiden Kristillisen Maailmanliiton, sitten NNKY:n Maailmanliiton ja lopuksi KMN:n palveluksessa.

Ylioppilaitten Kristillisen Maailmanliiton sihteerinä maailmaa, lähinnä Afrikkaa, kiertäessäni en juuri joutunut yhteistyöhön katolisten kanssa. NNKY:n Maailmanliiton Kristillisen kasvatuksen ja ekumeenisten kysymysten sihteerinä toimin 8 vuotta. Mainittakoon tässä, että NNKY, joka kenties meillä Pohjoismaissa joskus nähdään vanhanaikaisenakin, on koko maailmaa ajatellen maallikkoliikkeenä todellinen pioneeriliike niin naisten asemaa ja kysymyksiä kuin ekumeenista työtä ajatellen. —NNKY:n ja Kristillisen Ylioppilasliikkeen rinnalla se on ollut KMN:n edelläkävijä.

Tullessani NNKY:n Maailmanliiton työhön jouduin heti tutustumaan katolisiin naisiin ja yhteistyöhön heidän kanssaan. Yksilöinä näitä katolisia naisia oli mukana

monissa NNKY:ssä myös aivan johtavilla paikoilla — esimerkiksi Filippiineillä, useissa Etelä-Amerikan maissa jne. Vastuuta kantavina kristittyinä he tajusivat jo silloin, että kristittyjen naisten on kannettava yhdessä vastuuta niin yhteiskunnassaan kuin maailmassa. Tässä he joutuivat kuitenkin hyvin suuriin vaikeuksiin oman kirkkonsa kanssa. Katolinen kirkko ei tällaista yhteistyötä sallinut. Se kielsi jäseniltään osallistumisen ekumeenisiin järjestöihin (esim. NNKY:hyn), katoliset eivät myöskään saaneet osallistua yhteisiin rukoushetkiin tai yhteiseen raamatuntutkiskeluun. Muistan monia vaikeita, miltei riipaisevia keskusteluja katolisten NNKY-naisten kanssa, jotka vakaumuksesta olivat mukana NNKY:ssä, mutta jotka sen vuoksi

oli pantu jopa ehtoolliskieltoon heidän oman katolisen kirkkonsa taholta. Ensimmäisiä työtehtäviäni NNKY:n Maailmanliitossa olikin järjestää kansainvälinen neuvottelu siitä, miten NNKY:n kaltaisten kristillisten maallikkoliikkeiden tulisi toimia ekumeenisesti — mitä on mahdollista tehdä yhdessä, mitä ei. Mukana oli — yksityisesti — katolinen isä René Beaupère hienovaraisine neuvoineen. Kun Tanskassa v. 1963 esim. järjestettiin NNKY:n Maailmanneuvoston kokous oli hartaushetket järjestettävä kolmessa ryhmässä: protestanttien, ortodoksien ja katolisten. Raamatuntutkiskeluja tai raamattupiirejä ei voitu järjestää — keskustelupiirejä kylläkin. Keski-Euroopan katolisissa kirkkoissa käydessäni löysin usein kirkkojen eteisistä lehtisiä, joissa oli opastuksia katolisille, mm. kielto osallistua NNKY:n ja NMKY:n toimintaan.

Uusia tuulia: Paavi Johannes XXIII ja Vatikaanin II konsiili

Kun Johannes XXIII v. 1962 valittiin paaviksi jo varsin iäkkäänä, ajateltiin tämän talonpoikaista paavin tulevan eräänlaiseksi "välikauden" paaviksi. Aivan toisin kuitenkin kävi, Johannes XXIII sai voimakkaan näkemyksen, voisi sanoa "näyn" kutsua koolle Rooman Vatikaanin II konsiili. Konsiilia, johon kuuluvat kaikki katolisen kirkon kardinaalit ja piispat, ei ollut ollut koolla 500 vuoteen. Vatikaaninkonsiili kokoontui Rooman Pyhän Pietarinkirkossa v. 1962-65.

Sain useaan otteeseen olla viikon, pari mukana sanomalehtimieskortilla Rooman konsiilissa ja kokea sen eri vaiheet. Oli todella kuin aurinko Roomassa olisi paistanut entistä kirkkaammin ja kevään väkevät voimat olleet liikkeellä Pietarinkirkossa. Asuin Roomassa yleensä samassa paikassa kuin protestanttiset tarkkailijat KMN:stä ja muualta ja heidän välityksellään sain seurata, miten ikkunat vähitellen yhä enemmän avautuivat, ikkunat auki kohti nyky maailmaa ja sen kysymyksiä ja sydämet auki kohti toisia kristittyjä. Ajankohtaisia kysymyksiä käsiteltiin, nimenomaan myös suhdetta toisiin kristittyihin. Tarkkailijat eivät enää olleet heretikkoja, tai katolisesta kirkosta erillään olevia

vieraita ja muukalaisia, vaan erillään olevia, mutta rakkaita veljiä ja sisaria. Mielenkiintoista oli tutustua taustalla huomattavasti vaikuttavaan teologiseen neuvonantajaan Hans Küngiin tai katolisten naisten maailmanjärjestön puheenjohtajaan Pilar Bellosilloon Espanjasta ja monien katolisten sisarkuntien edustajiin. Pienenä välähdyksenä mainittakoon miten sisarten (nunnien) puvut muuttuivat konsiilivuosien mukana — eräs pieni ulkoinen piirre paljon syvemmistä uudistuksista. Konsiilikeskusteluissa olivat aiheena naiset, maallikot, kollegiaalisuus, konselebraatio, ekumenia, kansankielinen messu — vain jotain mainitakseni.

Paavi Johannes XXIII kuoli ennenkuin konsiili oli viety päätökseen, mutta konsiilin työ jatkui. Perustettiin Vatikaanin Kristillisen yhteyden sihteeristö. Tämän toimesta julkaistiin v. 1967 directorium, joka on ekumeenisen työn ohjekirjanen. Siinä määritellään, mitä katolinen kristitty voi ja saa tehdä yhdessä toisten kristittyjen kanssa. Erityisesti annetaan ohjeita yhteisestä rukouksesta ja yhteisestä raamatuntutkiskelusta.

Seuraavina vuosina sain sekä kokea että järjestää monen monia "ensi kohtaamisia" katolisten ja muiden kristittyjen naisten välillä. Joskus näissä ekumeenisissa kohtaamisissa saatiin katolisen piispan luvalla jopa osallistua yhteiseen ehtoolliseen. NNKY:n piirissä voitiin järjestää yhteisiä hartauksia ja raamatuntutkiskelua. Todellista uudenlaisen ekumeenisen yhteistyön vapautta ja riemua koettiin noina vuosina. Kerran eräänä sunnuntaina Wienissä menin katoliseen messuun: siellä laulettiin tuttuja virsiä ja käytettiin saksankieltä; nyt vasta tajusin, miten lähellä jumalanpalveluksemme olivat toisiaan. Genevessä sain olla mukana seka-avioliittojen vihkimis-tilaisuuksissa, joihin alttarilla osallistuivat sekä katolinen että reformoitu pappi. Uudistus oli todella koskettanut myös "tavallista" elämää, eikä jäänyt vain Roomaan.

KMN ja katolinen kirkko "keltaisen valon" aikana

Olessani työssä KMN:ssä sain nähdä Vatikaanin II konsiilin vaikutuksen jatku-

van katolisen ja muiden kirkkojen suhteissa. Perustettiin esimerkiksi yhteinen pysyvä työryhmä Vatikaanin ja KMN:n välille. Edelleen perustettiin KMN:n yhteyteen yhteinen työelin „Sodepax” edistämään yhteistyötä kysymyksissä, jotka liittyvät yhteiskuntaan, kehitykseen ja rauhaan. Siinä oli yksi katolinen ja yksi protestanttinen sihteeri. Sodepaxin työ jatkui v. 1980 loppuun. Edelleen perustettiin KMN:n yhteyteen Kristillis-lääketieteellinen komissio (CMC), johon Vatikaani nimesi myös katolisia konsultantteja. Näin tuli KMN:n yhteyteen useita katolisia neuvonantajia, tarkkailijoita ja vieraita. Katoliset osallistuivat myös aktiivisesti esim. KMN:n Bangkokin lähestyskonferenssiin ja Nairobien yleiskokouksen valmisteluihin. Paavi Paavali VI vieraili Genevessä käydessään KMN:ssa. Kysymys katolisen kirkon mahdollisesta liittymisestä KMN:aan oli silloin tällöin ilmassa, joskin samalla nähtiin siihen liittyvät suuret ongelmat. Tammikuun ekumeeninen rukousviikko hyväksyttiin katolisen ja muiden (KMN) kirkkojen yhteiseksi rukousviikoksi. Elettiin ensin suurten toiveiden aikaa, joka vähitellen muuttui hiljaiseksi odotukseksi, osittain myös pettymykseksi. Taantumuksenkin merkkejä alettiin nähdä. Eikö enää edetäkään jatkuvasti? Alettiin ymmärtää, että elettiin ”keltaisten valojen aikaa”: punaisen valon so. kaiken yhteistyön kieltävä aika oli ohi, mutta vielä ei ollut koittanut ”vihreän valon” aikaan. Oli eletävä odotuksessa ja toivossa.

Suomessa

Tultuani Suomeen 1973 sain ilolla todeta, että Katolinen kirkko Suomessa oli Suomen Ekumeenisen Neuvoston täysi jäsen antaen piispansa johdolla täyden ja merkittävän tukensa ekumeeniselle työlle. Katolinen kirkko on mukana 22 ekumeenisessa neuvostossa eri puolilla maailmaa, mutta ei vielä missään maassa, missä se on suurena enemmistökirkkona. Vahva enemmistö (meillä luterilainen kirkko) ei tarvitse ekumeniaa, toisia, samalla tavalla kuin vähemmistöt. Ekumeenista rukousviikkoa vietetään maassamme aktiivisesti. Kipeitä kysymyksiä on, esim. ehtoollisyhteyden puute, mikä tuntuneen kaikkein vaikeimpana nk. seka-avioliitoissa.

Paavi Johannes Paavali II:n pontifikaatin aika on ollut ekumeenisesti sekä rohkaisevaa että masentavaa. Nykyinen paavi on henkilökohtaisesti rohkea ja dynaaminen. Erityisen rohkeasti hän on tarttunut esim. ihmisoikeuskysymyksiin. Toisaalta — ja tämän sanon luonnollisesti protestanttina — hän on ollut yllättävän konservatiivi, vanhoillinen, kenties puolalaisesta taustastaan johtuen. Tämä on näkynyt esim. kysymyksissä, jotka liittyvät aborttiin, syntyvyydensäännöstelyyn, pappien selibaattiin.

On ilmeistä, että katolinen kirkko tämän hetken maailmassa sellaisena kuin se nyt eripuolilla nähdään ei enää ole monolyttinen, niinkuin se oli ennen Vatikaanin II konsiilia, vaan hyvinkin pluralistinen. Hollannissa vietetään seurakuntatasolla jo varsin paljon yhteisiä ehtoollisia, jakajina on katolisia ja protestanttisia pappeja. Hollannissa ja muuallakin, erityisesti Pohjois-Amerikassa toimii nuoria, naimisissa olevia pappeja, jotka ovat jatkaneet pappistyötään naimisiin mentyään. Kiinan katolinen kirkko on tulemassa ulos eristyneisyydestään, mutta on ilmoittanut, ettei se hyväksy eikä tule hyväksymään paavin ylivaltaa. Onko se edelleen osa maailmanlaajaa katolista kirkkoa? Nykyinen paavi saa ihailevat kansanjoukot puolelleen matkustaessaan eri puolella maailmaa, mutta toisaalta hän saa yhä selvemmin vastaansa teologit, nuoret papit ja valveutuneet naiset.

Henkilökohtaisesti olen vakuuttunut, että Vatikaanin II konsiilin alkama kehitys ei voi pysähtyä — kehitys kohti toisia kristittyjä ja kehitys kohti avoimuutta modernin maailmamme suurissa, todellisissa, vaikeissa kysymyksissä. Ekumenia, kristittyjen yhteys, ei ole itsetarkoitus. Päämääränä on yhdessä paremmin palvella maailmaa. Todettava on myös se kokemus, että rajat kristittyjen yhteyden kokemisessa nykyään kulkevat hyvin paljon läpi kirkkojen, esimerkiksi ekumeenisesti avoin katolinen on huomattavasti lähempänä — kokemuksellisesti ja työssä — kuin suljettu, konservatiivi oman kirkon jäsen, luterilainen. Ja ekumeenisesti, henkisesti avoimia ja vireitä katolisia on paljon. □

Aulis Aarnio:

Laki ja oikeudenmukaisuus

Laki ja oikeudenmukaisuus oli aiheena Kriittisen Korkeakoulun järjestämässä tilaisuudessa 3.3.1981. Alustajana oli tutkijaprof. Aulis Aarnio ja kommenttipuheenvuoron käyttivät käräjätuomari Risto Uoti sekä Oso Laakso.

Yhteiskunta järjestää jäsentensä väliset suhteet eri tyyppisten **sääntöjen** avulla. Säännöt ikäänkuin lyövät lukkoon sen, mitä pidämme yhteiskuntana. Näiden sääntöjen joukossa **oikeussäännöllä** eli oikeusnormeilla on oma erityinen asemansa verrattuna esimerkiksi uskonnon, moraalin tai tavan normeihin. Erot piilevät sääntöjen luomien oikeuksien ja velvollisuuksien luonteessa. On eri asia olla moraalisesti velvoitettu kuin velvollinen oikeudellisesti tekemään tai sallimaan jotakin. Ero ei piile esimerkiksi sääntöjen yleisyydessä, sillä jokin moraalinen velvoite voi olla universaalisempi luonteeltaan kuin konsanaan oikeudellinen velvollisuus. Myöskään se, miten sääntö koetaan velvoittavaksi, ei ratkaise asiaa. Monet moraalin normit koetaan vahvasti velvoittaviksi, kun samanaikaisesti epäillään, kenties hyvinkin laajasti, määrätyn oikeussäännön velvoittavuutta. Pelkkä pakotteen eli sanktion uhkakaan ei tee normista oikeussääntöä, sillä jonkin rikollisliigan normit voivat olla äärettömän julmien pakottein uhattuja emmekä kuitenkaan nimitä niitä oikeussäännöiksi. Pakotteen on oltava jotenkin **viralistettu**. Niinpä on usein todettu, että oikeusnormeille on tyypillistä — muihin normeihin verrattuna — että ne ovat yhteiskunnassa (poliittista) valtaa käyttävän organisaation antamia ja ylläpitämiä. Hyväksykäämme tämä, monien merkittävien oikeusfilosofien, kuten **Jeremy Benthamin** ja **Hans Kelsenin**, kannattama oppi. Itse ongelma ei kuitenkaan ole näin tullut

ratkaistuksi. Totesimme juuri edellä, että oikeussääntöjenkin velvoittavuutta voidaan epäillä. On tunnettua, että likikään aina eivät edes oikeudellisten asioiden tuntijat ole selvillä siitä, **mihin** jokin sääntö (tarkasti ottaen) velvoittaa. Kirjoitetun lain säännöt ovat usein epäselviä tai monimielisiä, jopa ristiriitaisia. Oman ongelmansa muodostavat aukkotapaukset: laki ei yksinkertaisesti lausu mitään tarkasteltavana olevasta asiasta. Jännittävimmilleen ongelma oikeussääntöjen velvoittavuudesta pingoittuu kuitenkin tapauksissa, joissa säännön sisältö on selvä (tiedämme, mihin se velvoittaa), mutta **joissa velvollisuutta ei voida hyväksyä yleiseksi toimintaohjeeksi**. Juuri tässä näyttää otsikkomme käsitepari asettuvan oikeisiin yhteyksiinsä. Mikä on "lakia" ja mikä "oikeudenmukaisuutta"? Hieman toisin sanoin kysymys saa muodon: mikä on oikeuden ja moraalin välinen suhde?

○ ○ ○

Ei liene väärin — tai edes uutta — todeta, että tämä kysymys saa erityistä merkitystä yhteiskunnan **kriisiaikoina**. Niinpä vallankumousten dynamiikkaan näyttää kuuluvan se, että itse tapahtumia edeltävät aatteelliset keskustelut, joissa puolustetaan uusia moraalisia periaatteita. Vapaus, veljeys, tasa-arvo, siinä hyvä käsitekolmikko ajatusta havainnollistamaan. Mullistusten tasaannuttua entiset "uudet periaatteet" kaavoittuvat uuden

valtajärjestyksen kannattamaksi "virallis-moraaliksi", niistä tulee oikeuksia, kunnes ne aikanaan ehkä pannaan koetteille toisten uudistajien toimesta. Tältä kannalta katsoen yhteiskunnan dynamiikka voidaan siis katsoa vallitsevien moraalikäsitteiden ja oikeuskäsitysten (esimerkiksi oikeudenmukaisuuskannottojen) ja kriittisten äänenpainojen dialogiksi, joka ajan kypsyttyä purkautuu toimintana. Näin ei ole tarkoitus "selittää" yhteiskunnallista tapahtumista. Se on pääosin kiinni paljon reaalisemmissa tapahtumissa kuin aatteiden murroksissa. Näkökulma on kuitenkin hyödyllinen, jos nimenomaisena tarkoituksena on tarkastella "ylätason", erityisesti oikeuden ja moraalin suhteita. Joka tapauksessa on selvää, että ilman tätä näkökulmaa yhteiskunnallisten muutosten ja murrosten diagnosoista tulee liian pelkistetty. Se on erittely vailla henkeä.

Lähimpänä omaa aikaamme oikeuden ja moraalin välinen ristiriita, ongelma oikeussääntöjen luonteesta, nousi pintaan Euroopan sydämessä, natsi-Saksan raunioilta. Hitlerin harjoittamat hirmuteot tekivät enemmän kuin luonnolliseksi kysymyksen siitä oliko oikeus sanan jaloimmassa mielessä kuollut, kun järjestelmä, jota nimettiin oikeudelliseksi, salli ihmisten kaikkien perusoikeuksien lokaan polkemisen. Näistä edellytyksistä syntyi vähitellen ns. uusluonnonoikeudellinen suuntaus, jolla edelleenkin on mm. Saksan liittotasavallassa merkittäviä kannattajia ja joka luonnostaan on saanut paljon sympatiaa katolisten maiden niin sanotuilta uustomisteilta. Uusluonnonoikeus etsii vastausta nimenomaan kysymykseen, mistä oikeussäännökset saavat **pätevyytensä**. Mikä tekee niistä sitovia oikeudellisia normeja? Riittääkö tähän se, että säännöt ovat suvereenin asianmukaisesti **antamia** ja että niitä virallisorgaanien toimesta asianmukaisesti sovelletaan, vai onko säännöille asetettava myös joitakin **sisällöllisiä** vaatimuksia? Ongelmanasettelussa joutuvat siis vastakkain muodollinen ja sisällöllinen pätevyys. Hieman karkeistaen tätä vastakohtaisuutta voidaan nimittää **lakipositivistisen** ja **luonnonoikeudellisen** asenteen vastakohdaksi.

○ ○ ○

Ongelma ei ole millään tavoin uusi eikä

juuri meidän ajallemme ominainen. Päinvastoin, sen juuret ovat vahvasti antiikin ajatusperinnössä. On sanottu, että kreikkalaiset projisoivat varhaisessa ajattelussaan kaupunkivaltion järjestyksen kosmokseen. Luonnossa oli vallittava sama järjestys kuin kaupunkivaltiossakin. Ajatuksen antropomorfinen alkuperä unohtui vuosisatojen varrella, jolloin kävi mahdolliseksi — ajan käytyä siihen otolliseksi — projisoida luonnossa (kosmoksessa) vallitseva järjestys malliksi sille, miten ihmistenkin tuli yhteiskuntansa jäsentää. Eräs edellytys opille luontaisesta oikeudesta oli tullut kiinnityksi. Oli kuitenkin myös muuta.

Usein on huomautettu siitä, miten kreikkalaisten ajattelu oli läpikotaisin **teleologista**. Kreikkalaiset ikäänkun katselivat kaikkea olevaista tarkoitusten ja päämäärien muodostamaa taustaa vasten. Kappaleiden liike oli heille kappaleiden etsiytymistä kohden luonnollisia paikkojaan. Tätä on pidetty kreikkalaisen luonnontieteen kehittymisen esteenä. Ihmistieteissä teleologisuuden ajatuksella sitä vastoin on ollut syvällisempi ja olennaisesti pitemmälle aikavälille ulottuva vaikutus. Käsite hyvästä ihmisestä ja hyvästä yhteiskunnasta luonnollisina päämäärinä (ihmisen ja yhteiskunnan "luontona") on muodostunut ehtymättömäksi virikkeeksi myöhempien aikojen luonnonoikeusajattelulle.

Maininnan ansaitsee vielä ajatus muuttumattomuudesta, siitä, että esimerkiksi ihmisen luonto on tietynlainen ja että tuota sinänsä muuttumatonta, pysyvää, voidaan (itse) kasvatuksen tietä lähestyä.

Näistä aineksista, luonnonjärjestyksen projisoinnista yhteiskuntaan, muuttumattomuuden ideasta ja teleologisuusoletuksesta syntyi perinne, joka monet ydinajatuksensa säilyttäen pysyi hengissä aina uudelle ajalle asti. Sangen merkittävä vaihe tässä prosessissa oli **Tuomas Akvinolaisen** luontaisoikeusajattelu, joka muodosti pohjan katolisen kirkon piirissä vaikuttavalle tomistiselle luontaisoikeussuuntaukselle. Karkeasti luonnehtien voisi sanoa, että kysymys on teologisen sävyn saaneesta klassisesta luontaisoikeudesta.

○ ○ ○

Muutos tapahtui oikeastaan vasta uudelle ajalle tultaessa. Alkoi rationalistisen luontaisoikeuden aikakausi. Kun klassises-

sa luontaisoikeudessa oli taipumus ajatella, että luonnollinen päämäärä ("luonto") voidaan — jossakin mielessä — **tietää** ja että esimerkiksi hyvän tietäminen on samalla hyvänä **olemista** (joka tietää, mitä on hyvä, on samalla hyvä ihminen), lähestyttiin rationalistisessa luontaisoikeudessa ongelmaa **tahdon** ja **järjen** kategorioiden avulla. On myös sanottu, että luonnonoikeus menetti individualistisen sävynsä, joka sillä oli esimerkiksi Akvinolaisen ajattelussa ja värittyi sosiaalisiksi opiksi luontaisista oikeuksista. Näin luonnonoikeus sai myös merkittävän yhteiskunnallisen tehtävän ja muokkasi monien muutosten, muiden muassa Ranskan vallankumouksen maaperää.

Rationalistit uskoivat voivansa alistaa tahdon järjen valistuneeseen hallintaan ja järki puolestaan kykeni sanomaan, mikä on ihmiselle oikein ja hyväksi. Voidaan myös puhua **järkioptimismista**. Ero aikaisempaan ajatustapaan nähden on syvälinen. Ei katsottu enää, kuten ennen, että asioiden luonto piilee asioissa itsessään ja että tehtävänä oli löytää tietämisprosessin kautta tuo luonto. Ajatuksena oli pikemminkin antaa järjen **muotoilla** se, mikä on ihmiselle hyväksi. Tämän suuntaiset ajatukset, tosin monin tavoin ohentuneena ja monessa eri asussa esiintyivät myös merkittävien oikeusoppien taustalla. Maininnan ansaitsevat **Hugo Grotiuksen, Samuel Pudendorfin ja Christian Wolffin** ajatuksenkehittelyt luontaisista oikeuksista. Seuraamatta pitemmälle näitä ideoita voidaan todeta, että myöhempi eurooppalainen oikeusajattelu aina toiseen maailmansotaan saakka on paljossa muotoutunut niiden heijastuspiirissä, vähintäänkin niin, että rationalistiset luontaisoikeudelliset opit ovat olleet kiintopiste, josta on pyritty eroon. Omakaan ajattelumme ei siis tässä mielessä ole likikään täysin puhdistettua menneisyyden opetuksista.

○○○

Uusluontaisoikeuden useinkin kirjavilla ja eri suuntiin viittaavilla oppirakennelmilla on pari huomionarvoista yhteistä teesiä. Niiden mukaan luontainen oikeus on positiivisen (säädety) oikeuden **mittaamiskriteeri** samalla kun se palvelee eräissä tapauksissa säädety oikeuden **soveltamisen mittapuuna** (soveltamiskri-

terinä). Ennenkuin tarkastelemme niitä lähemmin, on syytä huomauttaa, että uusluonnonoikeus asettuu perusolettamustensa puolesta pikemminkin klassisen luonnonoikeuden kuin rationalistisen luonnonoikeusopin yhteyteen. Uusluonnonoikeuden edustajat korostavat kernaasti asioiden luonnon (Natur der Sache) merkitystä oikeudellisten instituutioiden ymmärtämisessä. Oikeudellisissa instituutioissa itsessään on olemassa "ydin", kokoelma piirteitä, jotka tekevät niistä juuri sellaisia instituutioita kuin ne ovat. Niinpä jonkin ollakseen omistusoikeus, työsopimus, eläke, hallintotoimi taikka rikos on täytettävä tietyt, juuri näille instituutioille ominaiset vähimmäistunnusmerkit.

Tässä yhteydessä ei ole tilaa eikä mahdollisuutta keskustella niistä ontologisista, tieto-opillisista ja menetelmällisistä pulmista, joita tällantapaiseen ajatteluun liittyy. Kiteytän ne kysymykseksi: voidaan-ko kuvatuista perusolettamuksista johdonmukaisesti pitää kiinni käytännön tutkimuksessa ja käytännön oikeuselämässä? Voiko uusluonnonoikeuden edustaja todella elää niinkuin hän opettaa? On helppoa havaita, että tämä ongelma ei liity yksin uusluonnonoikeuteen, vaan se on tavallaan immanentisti rakennettu sisään kaikkeen klassisen luontaisoikeuden pohjalle rakentuvaan ajatteluun. Kuten sanottu, jättäkäämme asian tämä puoli sivuun. Palaan mittaamis- ja soveltamiskriteerien ongelmaan **ratkaisuteoreettisena** kysymyksenä. Tarkastelen lyhyesti, miten laki ja oikeudenmukaisuus, laki ja moraali, suhteutuvat toisiinsa tilanteessa, jossa on ratkaistava jokin oikeudellinen ongelma. Olkoon tuo ongelma: A on syyllistynyt tekoon X ja on harkittava, tuleeko hänet tuomita siitä rangaistukseen.

○○○

Jos lain kirjain on täysin selvä ja yksiselitteinen, jos tapahtuneen teon kuvaus voidaan esittää täsmällisesti ja luotettavasti ja jos lain kirjain kattaa ilmi-selvästi tämän tekokuvauksen, on ratkaisu **lain sanamuodon valossa** selvä. A on tuomittava teosta X rangaistukseen Y. Tuomitsemislauselma on johtopäätös, joka seuraa kahdesta yksiselitteisestä lähtökohdasta. premissistä. Asiassa ei näytä olevan mitään ongelmallista niin kauan kuin

seuraamus Y teosta X vastaa yleisen arvomaailman vaatimuksia. Eli: jos Y on hyväksyttävä myös moraalisesti (jos Y on oikeudenmukainen seuraamus), alistumme ratkaisuun sen enempää kyselemättä. Pulma tulee kuitenkin peräti vaikeaksi silloin, kun Y tavalla taikka toisella sotii moraaliarvostelmiamme vastaan.

Jos asetumme tiukan **lakipositivistiselle** kannalle, on meidän tinkimättä todettava, että Y on oikea ratkaisu, koska laki kerran niin säättää. Lakia on noudatettava, kunnes laki kumotaan riippumatta siitä, mikä moraalinen arvo lailla on.

Asenne on selväpiirteinen ja — omalla tavallaan — turvallinen. Laki on vankka selkänaja, johon on helppo nojata ja luotettava suoja, jonka taakse voi tarpeen tullen piiloutua. Sen vuoksi lakipositivisti myös joutuu usein puolustuskannalle. Hänelle ehkä huomautetaan, että juuri tällaisen asenteen turvin natsi-Saksan tuomarit saattoivat lukemattomia ihmisiä tuhoon ilman vähintäkään yleisin inhimillisin mitoin hyväksyttävää perustetta. Jos natsi-Saksan oikeusjärjestystä ja sen sitovuutta olisi **mitattu** ihmisen luonnon yleisillä vaatimuksilla, ei sellaista olisi voinut tapahtua.

On käsitykseni mukaan kohtuutonta ja osin ja osin myös heppohintaista tuomita lakipositivistinen asenne yksin tämäntapaisilla aseilla. Ei ole kovinkaan vakuuttavaa väittää, että natsi-Saksan tuomarit toimivat niinkuin toimivat, **koska** he olivat tiukkoja lakipositivisteja.

Ehkä he olivat lakipositivisteja juuri sen vuoksi, **että** heitä ympäröivä normatiivinen painekehä pakotti heidät sellaiseen toimintaan? Oli miten oli, lakipositivismiin vahvat ja heikot puolet tulevat oikeasuhtaisemmin esiin, jos ilmiöitä ei tarkastella poikkeusajan taustaa vasten. Kiinnostavampaa on yrittää katsoa, miten lakipositivisti **perustele** kantaansa ns. normaalioloissa. Perustelu on nähdäkseni pohjimmiltaan **teleologinen ja utilitaristinen**. Lakipositivisti voisi viitata siihen, että kirjoitetun lain selvän kirjaimen sivuuttaminen synnyttäisi epävarmuutta. Eri tilanteissa voitaisiin tuomita aivan eri tavoin sen perusteella, että "yleinen moraal" niin vaatii. Puhe yleisestä moraalista on näet sillä tavalla hahmotonta, ettei se takaa yhtenäisen ratkaisulinjan muodostumista. Oikeudellisesta epävarmuudesta taas seuraa oikeus-

suojan järkkyminen: kukaan ei enää voi ennakoida toimiaan riittävän varmasti. Tämä ei ole kenenkään etu. Päinvastoin, yleinen etu vaatii, että selviä sääntöjä noudatetaan ja että sääntöjen muuttaminen tapahtuu yhteisesti "sovittujen" demokraattisten pelisääntöjen mukaisesti.

Lakipositivistin perustelut on syytä ottaa vakavasti. Luontainen oikeus säädettyjen lakien **mittaamiskriteerinä** ei todellakaan anna yksiselitteistä ja selkeää mittaa lain kirjaimesta poikkeamiselle. Mikä tärkeintä, pelkkä "asioiden luonto" tai viittaus oikeudenmukaisuuteen ei kerro mitään siitä, mikä **virallisuuden aste** sanotuilla seikoilla on. Ovatko ne todella julkisesti todetun yhteisen edun ilmauksia ja ovatko ne yhteiskunnan enemmistön hyväksymiä? Niin paljon syvämielteistä kauneutta ja ajattelemisen aihetta kuin luontois oikeuden oppeihin sisältyykin, eivät ne sittenkään ole kyenneet täsmentämään positiivisen oikeuden **mittaamiskriteereitä** tavalla, joka oikeuttaisi horjuttamaan lakipositivistista teesiä esimerkkitapauksessamme. Entä, jos esimerkkiä hieman muunnellaan?

○ ○ ○

Tapaukseen X näyttää soveltuvan lain-säännös, jonka sisältö ei ole yksiselitteinen. Olettakaamme yksinkertaisuuden vuoksi, että se antaa kaksi mahdollista tulkintaa eli seuraukset Y ja Z. Ratkaisija ei **pelkän lakitekstin** perusteella voi sanoa enempää. Hän tietää vain ratkaisun puitteet, mutta ei itse ratkaisua. Tässä tilanteessa ratkaisija etsii muita perusteita, esimerkiksi ylimmän tuomioistuimen aikaisempia ratkaisuja. Yhtä hyvin voidaan viitata lainvalmistelutöihin tai maan tapaan. Mutta mitä monimutkaisemmasta tapauksesta on kysymys, sitä ilmeisemmäksi käy, että ratkaisijan on turvauduttava myös monenlaisiin **arvostuksiin**. Jo yksin se seikka, ettei ole olemassa kiinteitä sääntöjä siitä, miten eri perusteita **suhteessa toisiinsa** arvioidaan, pakottaa tekemään valintoja, asettamaan perusteluja tärkeysjärjestykseen. Usein joudutaan turvautumaan myös ns. seurausharkintaan. Arvioidaan eri ratkaisumahdollisuuksien (empiirisistä) seurauksia ja valitaan "parhaita" seurauksia. Ajatuskuviossa on välttämättä, implisiittisesti, sisälä arvostus.

Arvostukset voivat olla luonteeltaan moraalisia. Ennen kaikkea joudutaan viittaamaan **oikeudenmukaisuuteen**. Mutta näin olemme tulleet uusluonnonoikeudellisen ajattelun toiseen teesiin: lain **soveltamiskriteerinä** ovat luontaisoikeudelliset näkökohdat. Tätä on tavallaan vaikea kiistää. Oikeudenmukaisuusperiaatteet ovat todellakin osa sitä päättelyaineistoa, jolla lähtökohdista (lakitekstin moniselitteisestä sanamuodosta) päädytään johtopäätökseen. Minusta näyttäisi kuitenkin siltä, että puhuminen luonnollisesta **oikeudesta** on tässä yhteydessä enemmän hämentävää kuin selkiyttävää. Oikeudenmukaisuusarvostuksilla on roolinsa oikeusajattelussa, mutta kysymys on vain ja nimenomaan **moraalisista** perusteista ja moraalista soveltamiskriteereistä.

○ ○ ○

Summa summarum: jälkimmäisessä esimerkitapauksessamme lakipositivisti ei voi esiintyä yhtä vankoin äänenpainoin kuin ensimmäisessä tapauksessa. Hän joutuu myöntämään, että **pelkkä laki** ei vie häntä ratkaisuun. Hänen on turvauduttava myös (mm.) oikeudenmukaisuusarviointeihin. Lakipositivistin on toisin sanoen pehmentettävä omaa asennettaan tavalla, joka tekee kysymyksenalaiseksi koko hänen tiukan lähtökohta-asetelmansa. Mutta toisaalta uusluonnonoikeuskaan ei näytä sellaisenaan olevan puolustettavissa. Periaatteet, joilla kirjoitettua lakia täydennetään, eivät ole (kaikin) osin oikeudellisia **sinänsä**. Moraaliarvostelmasta (vast. moraaliperiaatteesta) **tulee** oikeudellinen, kun se saatetaan yhteen oikeudelliseksi tulkitettavan materiaalin, lain, lainvalmistelutöiden, tuomioistuinratkaisujen jne. kanssa. Periaatteen oikeudellinen luonne riippuu siis **kontekstista**, jossa se esiintyy. Se on moraalinen moraalissa ja oikeudellinen oikeudellisessa kontekstissa.

Edellä sanottu saa tiettyä ajankohtaisuutta ns. kansalaistottelemattomuuden yhteydessä. Olen toisaalla (Hälläpyörä 4/1979) pyrkinyt osoittamaan, että kansalaistottelemattomuus on mahdollista nähdä omalle ajallemme tyypillisenä ilmiönä, jossa positiivisoikeudelliset katsomukset ja asenteet törmäävät yhteen luontaisoikeudellista perua olevien ajatusten kanssa.

Myöhemmin asiasta eri yhteyksissä käyty keskustelu ei ole antanut minulle juurikaan aihetta muuttaa tässä suhteessa käsityksiäni.

Aiheemme kannalta on kiinnostavinta asettaa kansalaistottelemattomuus positiivisen lain mittaamis- ja soveltamiskriteerien muodostaman kehikon yhteyteen. Kansalaistottelemattomuutta voidaan tarkastella yhtäältä **toimintana** (liikkeenä) ja toisaalta **ideologiana**. Liikkeen taustalla on (ja on oltava) jokin aate, ideologia. Sellainen on ollut esimerkiksi käsitys ihmisen suhteesta luontoon. Tämä ideologia sisältää teoreettisen aineksen ohella arvostuksia ja moraaliperiaatteita.

Kansalaistottelemattomuusliikkeen kannalta kysymys laista ja oikeudenmukaisuudesta kärjistyy pohdinnassa, **onko henkilöllä oikeus kieltäytyä noudattamasta kirjoitettuun lakiin perustuvaa käskyä**. Lakipositivistin kanta on ilman muuta selvä: sellaista oikeutta ei ole eikä tule sallia. Jos lakiteksti on selvä ja kieltäytymisen perusteeksi viitataan moraaliarvostelmaan, jonka mukaan laki on epäoikeudenmukainen (tms.), ei perustelua edellä esitetyn valossa voitane pitää kestäväenä. Vallitsevan käsityksen mukaan kirjoitettua lakia ei voida sivuuttaa **moraalisin** perustein. Tämä vallitseva käsitys on mahdollista perustella monin sekä teoreettisin että käytännöllisin syin.

Kansalaistottelemattomuusasenteen tueksi on joskus viitattu **pakkotilaa** koskeviin oikeusohjeisiin. Ne tekevät pakkotilan vallitessa suoritettun teon, joka muuten olisi lainvastainen, sallituksi. Käsitys ansaitsee vakavaa huomiota, koska se kääntää **periaatteelliselta kannalta katsoen** äskeisen ongelman uuteen muotoon. Kysymys ei olekaan kirjoitetun lain noudattamatta jättämisestä moraalisiin periaatteisiin vedoten, vaan sen vuoksi, että toinen positiivinen säännös oikeuttaa menettelyn. Perusprobleemi on tällöin siinä, **mikä konstruoii pakkotilan**. Sitä taas ei voida ratkaista viittaamalla mm. moraaliperiaatteisiin. Kysymys pakkotilan luonteesta joudutaan siis ratkaisemaan eri tavoin siitä riippuen, mikä kanta omaksutaan kansalaistottelemattomuuden taustalla olevaan ideologiaan. Jos se hyväksytään, hyväksytään (ilmeisesti) myös käsitys tottelemattomuudesta pakkotilalainsäädännön noudattamisena.

Näin ajatellen pulmana ei siis ole luontaisoikeudellisen periaatteen käyttäminen positiivisen oikeuden mittaamiskriteerinä, vaan tietyn positiivisoikeudellisen sääntelyn **sisällön tulkinta** osin moraali-arvostelmia hyväksi käyttäen. Kansalaistottelemattomuusideologia on saanut säädetyn lain **soveltamiskriteerin** aseman. Samoin on asian laita silloin, kun tähän ideologiaan vedoten tulkitaan mitä muuta säädetyn lain kirjainta tahansa, sanokaamme rikoslain taikka vesilain säännöstehtäjiä. Kysymys on siitä, minkä sisällön positiivinen oikeusjärjestys saa. Tällöin lakipositivismi ja kansalaistottelemattomuus voidaan "yhdistää" normiksi: lakia on noudatettava **tulkittun** sisältöisenä.

○ ○ ○

Edellä oleva on ollut enemmänkin erään

ongelma-alueen tematisointia kuin täsmällisten vastausten etsimistä yksilöityihin kysymyksiin. Silti tarkastelut tarjonnevat erään opetuksen. Sitä voisi hieman retorisesti nimittää Sokrateen ongelmaksi. Sokrates oli aito kreikkalainen, joka omassa kohtalossaan tapasi kipeän kysymyksen, ollako kuuliainen epätäydellisen lainlaittajan käskylle vai noudattaako oman sisäisen lakinsa ääntä. Sokrates valitsi ensiksi mainitun tien. Riippumatta siitä, miten arvioimme tätä ratkaisua, meidän on syytä nähdä siinä kaiken kansalaistottelemattomuuden ydinongelma: teenkö oikein, kun toimin lain mukaan. Jokainen dogmaattinen oppirakennelma voi antaa tähän parhaimmillaankin vain osittaisen ja haa-listuneen vastauksen. Siihen vastaamisessa on kysymys kokonaisesta elämänsäntämuksista. Ei sen enemmästä eikä vähemmästä. □

Risto Uoti:

Kansalaistottelemattomuuden tarkastelua

Edustuksellisen demokratian täydennykseksi ja lisäksi on kehitetty muita säänneltyjä osallistumismuotoja. Lain asteelle ovat viime vuosina yltäneet työpaikka- ja virastodemokratiajärjestelyt. Yksityinen kansalainen ei ole vaikuttaja vain äänestäjänä tai mahdollisesti poliittisen puolueen jäsenenä, vaan erityisesti erilaisten intressiryhmien jäsenenä. Enemmänkin kuin äänestäjänä kansalainen voi vaikuttaa asioihin ammatissaan metallimiehenä, opiskelijana, merimiehenä, maataloustuottajana. Edustamansa yrityksen, liiton tai järjestön puhe-miehenä tai julkisen keskustelun yksityisenä osallistujana voi kansalaisella olla merkittävää tosiasiallista, laissa sääntelemätöntä päätösvaltaa.

On katsottu, että tuotanto- ja yhteiskuntaelämän monimutkaistuesssa tarvittai-

siin myös suoran demokratian muotoja. Lainsäädäntö voi jäädä nopean yhteiskunnallisen kehityksen jälkeen. On lyhytnäköistä leimata suoran vaikuttamisen pyrkimystä vaikkapa negatiivisiksi tarkoitettuilla maolaisuuden tai uusvasemmistolaisuuden nimilapuilla.

Kansalaistottelemattomuus on uusi sana suomenkielessä. Liikkeet joihin se on yhdistetty ovat vaikuttaneet etupäässä luonnonsuojelun alalla. Luonnonsuojelijat selittävät pyrkivänsä toiminnallaan turvaamaan ihmiskunnan ja elämän säily-misen rikkaana tulevaisuudessakin. Luonnonsuojelijat eivät ole sivistyksen ja kehityksen jarru, vaan työskentelevät huomisen hyväksi vaatiessaan kestävänsä käytön periaatetta luonnon hyödyntämiseen. Ei ole ihmistä ilman luontoa, luonnonsuojelu on samalla ihmisten suojelua, näin sanotaan.

Kun poliittisen päätöksenteon argumentaatio suuressa määrin nojautuu taloudellisiin laskelmiin ei arvojen ristiriita suhteessa luonnonsuojeluun olekaan aina vältettävissä. Yhteiskunnan yleisesti hyväksytyiksi päämääriksi ymmärretään tasainen taloudellinen kasvu ja täystyöllisyys. Tähän on vastattu, ettei rajallisessa maailmassa voi olla rajatonta kasvua. Kun taloudellisen kasvun ylläpitäminen väistämättömästi vaatii energiankäytön lisäämistä ja juuri tällä alalla kohdataan mittavimmat sekä tiedetyt että vielä täsmentämättömät vaarat luonnolle, on energiapolitiikan alalla koko Euroopassa käyty kiivaimmat yhteenotot toisaalta poliittisten päättäjien, toisaalta erilaisten ns. totelemattomuusliikkeiden kesken.

Epäilystäkään ei ole siitä, etteivätkö esim. Alta-joen ja Brockdorffin ydinvoimalan rakentamista koskevat päätökset olisi syntyneet laillisesti. Parlamenttien ja tuomioistuinten päätökset ovat rakentajien puolella. Ristiriita on syvemmällä, yhteiskunnan päämääräasettelussa.

Kun totelemattomuusliikkeiden ristiriita säädettyyn ja voimassaolevaan eli ns. positiiviseen oikeuteen nähden on ilmeinen on niille lähdetty hakemaan oikeutusta ns. luontais- tai luonnonoikeudelliselta pohjalta. Luontaisoikeus katsoi, ettei ihminen yhteiskuntaan liittyessään kadottanut paratiisillista vapauttaan, vaan hän on kaikissa oloissa luonnonlain voimalla säilyttänyt myötäsyntyiset, luonnolliset oikeutensa. Näihin luetaan ainakin oikeus henkeen, vapauteen ja omaisuuteen, joita oikeuksia esivalta ei voinut riistää ja joista kansalainen ei itsekään voinut sitovasti luopua. Keskiaikaisen ruhtinaan rajattoman itsevaltiuden piirissä luontaisoikeudellinen näkökulma vastasi uudemman ajan ihmis-oikeuksien julistuksia. Pyrkiessään itsevaltiuden hylkäämisen oikeudenmukaisuuden toteuttamiseen luontaisoikeus tahtoi löytää ihmistoiminnoista riippumattomat säännöt yksilön vapausoikeuksien turvaamiseksi.

Luonnonoikeudellisen näkökulman tuominen esim. juuri luonnonsuojeliikkeiden tueksi tuntuu kuitenkin suhteettoman raskealta, historiallisen tajun huikeaa puutetta osoittavalta käsitykseltä. Jos ja kun etupäässä on kysymys yhteiskunnallisesti tärkeäksi koetun asian näyttävästä esiin-tuomisesta, ei se tarvitse tuekseen säädän-

näisen oikeuden perusteiden kyseenalaiseksi asettamista. Näin varsinkin kun juuri luonnonoikeuden suojelemiseksi mainitut perusoikeudet on meillä jo kirjattu lakiin täsmällisemmin ja selkeämmin kuin mitä varsin yleisluontoisesti muotoillut periaatteet voivat sisältää. Yhteiskuntamme poliittinen omatunto päättäjiä myöten on niin herkkä, ettei näköpiirissäkään rauhallisissa oloissamme ole lakeja, joita yleisesti vastustettaisiin.

Voidaan myös kysyä, kuinka ihmistä, luontoa ja kenties omaisuuttakin yleisluontoisesti suojelevat periaatteet voivat käytännössä toimia, jos niiden pohjalta päädytään kahteen tai useampaan ristiriitaiseen lopputulokseen. Yksi näkemys haluaa kenties raivata lisää peltoa tähän nälkäänäkevään maailmaan, toinen haluaa säilyttää saman alueen lintujen pesimäpaikkana. Mitä pyöreämmin ilmaistu periaate, sitä varmemmin se johtaa ristiriitaisiin tulkintoihin.

Päädytään siihen, että yleisluontoiset periaatteet on, toimiakseen, positiivisessa mielessä byrokraisoitava. Normaali lainsäädäntökoneisto on demokratian, tasapuolisuuden ja asiantuntemuksen kannalta ylivertainen niihin päätöksentekomekanismeihin nähden, jotka voivat toimia spontaanissa tai vaikkapa manipuloidussa painostusliikkeessä. Väitteen todentamiseksi viitataan, niin triviaalilta kuin se saattaa tuntuakin, muutamaan lainsäädäntöprosessille asetettavaan edellytykseen. Lain ja muiden noudatettaviksi asetettujen säädösten vahvistamisesta on säädettävä korkeammanasteisilla laeilla, jotka ovat yleisesti tunnettuja, kaikkien saatavissa ja joiden noudattamista voidaan kontrolloida. Itse lainvalmistelussa voidaan hankkia ja hankitaan käytettäväksi monipuolinen asiantuntemus ja varsin laajalti kuullaan kaikkia intressitahoja. Viime kädessä lain vahvistaa eduskunta, joka on ainakin poliittisesti vastuussa valitsijoilleen.

Mikään näistä päätöksenteon edellytyksistä ei voi toteutua totelemattomuusliikkeessä. Tämä ei tietenkään tarkoita sitä, etteikö virallistetuissa säädöksissä aina olisi kehittämisen varaa ja arvosteltavaa. Kun näin on, tulee muutosvaatimukset kohdistaa asianomaisiin normeihin eikä niiden sijalle tyhjältä asettaa muita normeja, joiden antajista ja asianmukaisuudesta ei ole mitään tietoja eikä takeita.

Edelleen kuuluu oikeusvaltioon, että niissä on tietyt mieluummin kiinteät instituutiot, jotka ratkaisevat niiden käsiteltäväksi saatetut hallinnolliset ja oikeuskysymykset. Instituutioiden tulee olla puolueettomia, auktoritatiivisia, asiantuntevia ja yhdenvertaisuutta kunnioittavia niin, että samanlaiset tapaukset käsitellään samalla tavoin. Näistä kenties tärkein on yhdenvertaisuusvaatimus jota huomiotaan enemmän tai vähemmän sattumanvaraisesti eri tahoille suuntaava liikehdintä ei edes teoriassa voi noudattaa. Jos haitalliseksi mielletty rakentaminen, pellonraivaus tai vesistönsäätely jollakin paikkakunnalla saadaan hidastetuksi tai estetyksi, voidaan kuitenkin samanlaiset, mutta huomiotta jääneet hankkeet muualla toteuttaa. Ilman yhtenäisyyden jotakin vähimmäismäärää ei oikeusvaltioajatus toteudu.

Kemijoen kalastuskorvauskiista, jossa oli kysymys lähinnä normaaliksi luettavasta painostuksesta eikä tottelemattomuudesta antoi näyttävän esimerkin lainsäädäntökoneiston joustavuudesta ja nopeudesta. Kun riittävä poliittinen yksimielisyys oli saavutettu säädettiin poikkeuslaki parissa kuukaudessa. Ja sitten kun havaittiin, että maksettavat korvaukset ovat veronalaista tuloa, säädettiin vielä näitäkin koskeva veronhuojennuslaki.

Hyvin tavallinen ja hyvin vahingollinen on käsitys, että kaikkein demokraattisinta aina ja kaikkialla on suosia sellaista toimintaa, joka pyrkii lisäämään erilaisten painostusryhmien poliittisia oikeuksia. Viime kädessä tämä kaventaa juuri enemmistön valtaa.

Itsetarkoituksellinen virkavaltaisen järjestelmä on, se kai yleisestikin myönnetään, väistymässä. Virkakoneisto nähdään yhä selvemmin palvelukoneistona, tavoitteellisenä yhteiskunnan tarpeiden tyydyttäjänä, yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteuttajana. Vaikka virkakoneisto sille jo hallitusmuodossa asetetun velvollisuuden mukaisesti voidaan myös nähdä lainsäätäjän tahdon pikkutarkkana toteuttajana, ei toisaalta enää ole suurtakaan vaaraa sille, että säädösten vanhentuuessa tulkinasta itsepintaisesti pidettäisiin kiinni. Niinkin tarkkaan lakiin sidotun toiminnan kuin rikoslain soveltamisen piirissä nähdään lukuisia yleensä lievempään suuntaan kulkevia tendenssejä, milloin jo ikääntyneen lainsäädöksen ei katsota tässä vas-

taavan muuttuneita yhteiskuntaoloja.

Kansalaisliike pakottaa kohteekseen joutuneen viranomaisen entistä tarkemmin pohtimaan päätöksiään. Jos viranomainen näin saa asiallista palautetta ja asiakysymyksiin keskittyvää valvontaa joskus muodollisuuksiin keskittyneen sisäisen viranomaiskontrollin sijasta ja lisäksi, palvelee kehitys hallinnon laajempaakin kehittämistä.

Kohtuuttomalta ja yksipuoliselta vaikuttaa, että eri keskusvirastoista juuri vesihallitus on joutunut näyttävimpien protestien kohteeksi. Esille nostetut tapaukset ovat yleiseltä kannalta vaikeasti arvioitavia monitahoisia marginaalitapauksia. Viraston 10-vuotispäivän kunniaksi eräs lehti otsikoi sitä koskevan pääkirjoituksensa äskettäin: Lohoa ei aika paranna. Näin jyrkkä asenteellisuus sivuuttaa oikeudenmukaisuuden ja vesistöjen sääntelytoimilla luodut tuhannet vakinaiset työpaikat.

Pelkästään laintulkintakysymyksenä ymmärrettynä ei tottelemattomuusliike tuota teoreettisia vaikeuksia. Viranomainen noudattaa ja voi noudattaa ainoastaan yhteiskuntakoneiston säädetyssä järjestyksessä antamia säädöksiä, muunlainen tulkinta johtaa anarkiaan. Muutamissa käytännössä harvoissa tapauksissa esiin tulleet rikosoikeudelliset linjat ovat olleet varsin lieviä. Näin esimerkiksi 1970-luvun alussa opiskelevan nuorison leikkittelyn kohteeksi joutuneessa aseistakieltäytymiseen yllyttämisjutuissa.

Kansalaistottelemattomuudessa meillä ei yhdyssanan jälkimmäisen osan tarkoittama ilmiö ole ainakaan toistaiseksi tuottanut merkittäviä hallinnollisia tai oikeudellisia ongelmia. Liikkeillä on yhtenä yhteiskunnallisen aktiviteetin muotona arvoa ja merkitystä sikäli kuin ne ohjaavat suuren yleisön ja viranomaisten huomiota epäkohtiin ja johtavat uudistuksiin.

Jo nyt on nähtävissä viitteitä tällaisista positiivisista seurauksista. Ympäristöalalla vireillä olevissa lainuudistushankkeissa on eräänä lähtökohtana pidetty sitä, että valtiosäännössä turvattaisiin sosiaalisena perusoikeutena kansalaisen oikeus tietyslaiseen ympäristöön. Tuollainen perusoikeus on jo nyt hallitusmuodon periaatteiden mukainen. Perusoikeudesta seuraisi, että kansalaiset voisivat osallistua asianomaisina päätöksentekoon sen ympäristön osalta, joka koskettaa heidän elinehtojaan. □

Jarmo Toiskallio:

Sopeuttaminen vai vakaumus

Kirjoittaja on useita vuosia tehnyt kasvatusteoreettista tutkimusta, joka kohdistuu J. W. Snellmanin pedagogisiin ajatuksiin.

Hän esittää oman näkökulmansa keskusteluun luettuaan Hannu Tapani Klamin juridisia pohdintoja Kanava-lehdestä sekä Katsauksen 2/81 ammattikasvatusta koskevat artikkelit.

Ei voi olla sattuma, että kasvattamisen ja kasvatustieteen perusteita pohtiva huomaa liikkuvansa samoissa kysymyksissä kuin oikeustieteilijä, joka ottaa vakavasti ns. kansalaistottelemattomuuden.

Positivistiksi nimitettävä todellisuuden käsittämistapa on luonut pedagogiikalle passiivisen, vieraautuneen ihmismallin. Professori **Klami** on osoittanut (Kanava 1/81), kuinka tuo sama todellisuuskäsitys asettaa vaatimuksen lakien sokeasta noudattamisesta.

□ Mitattavaan ilmiömaailmaan pitäytyvä kasvatustiede ja ulkoisiin reaktioihin tuijottava kasvatustiede eivät ole voineet sallia sellaista käsitettä kuin "vakaumus". Nähdäkseni tämä sallimattomuus merkitsee **totuuskysymyksen** sivuuttamista. Ihmisen elämässä vakaumuksen puuttuminen näkyy tietoisuuden ja käyttäytymisen vastaamattomuutena. Meillä on vakaumus, kun voimme olla vakuuttuneita todellisuutta (ts. maailmaa, ympäristöä) koskevien tietojemme oikeellisuudesta ja kun nämä tiedot kytkeytyvät tunteisiimme ja kokemuksiimme todellisuudesta.

Ainakin kasvatusalalla työskentelevä joutuu alati toteamaan tietämisen ja tekemisen välisen kuilun. Mutta ongelma tuskin on yksin kasvatuksen: kuilu kuvastaa koko tapaamme käsittää todellisuus. Ns. tosiasiat ja asiantuntijat ovat auktoriteetteja. Tai sitten hylkäämme nämä täysin ja luotamme yksin kokemuksiimme. Yrjö **Engeström** lienee oikeassa painottaessaan, että tietojen ja henkilökohtaisten kokemusten ykseyden rikkoutuminen on

tietoisuuden ja käyttäytymisen vastaamattomuuden syntyperusta.

□ Brasiliassa ja Chilessä aikuiskasvattajana toiminut Paulo **Freire** on rakentanut sen käsityksen varaan, että pelkkä tekeminen on "aktivismia" ja pelkkä pohtiminen "verbalismia". Todellisen toiminnan ja kasvatuksen on oltava näiden ykseyttä, **praksista**. Ainoastaan praksiksen tasolla toiminta on aidon inhimillistä: ihminen on praksisolento.

Samoin norjalainen pedagogi **Dale** katsoo aidon ihmistenvälisen toiminnan olevan praksista — joskin toiminta usein tulkitaan siten, että se nähdään tekniikkana. Praksis ja tekniikka kuuluvat toiminnan eri tasoihin. Tekniikassa on kysymys toimenpiteiden tehokkuudesta, praksiksessa toiminnan todellisuudesta, oikeutuksesta.

Aristoteles puhui kolmesta tiedon muodosta, teoriasta, praxiksesta ja poiesiksesta. Poiesis oli tietoa jonkin tuotteen aikaansaamisesta ja siihen liittyi taito, techne, meidän tekniikan käsitteemme edeltäjä. Praxis taas oli sen selvittämistä, mikä on oikeaa ja hyvää — mikä on ihmisten hyvää elämää edistävää.

□ Maailma ymmärretään aina jonkin käsitteysteemin välityksellä; meidän käsitemalliamme ei näytä kuuluvan praksiksen käsitteeseen. Nykyinen pedagogiikka (kasvatus ja kasvatustiede) heijastaa vallitsevaa maailmankäsittämisen tapaamme, joka ei näe mitään eroa käytännön ja tekniikan — praxiksen ja poiesiksen — välillä. Tämä käsittämistapa pitää käytäntöä tekniikkana.

Tekninen tieto koskee **keinoja**, kun päämäärä on annettu. Kysymystä päämääristä ja niiden oikeutuksesta ei nähdä aiheelliseksi asettaa. Pohditaan kyllä tavoitteita, mutta ei päämääriä, sitä mikä on totuus ja oikeus. Jürgen **Habermas** näyttää olevan varsin oikeassa todetessaan että ihmis- ja yhteiskuntatieteemme tuottavat teknisiä suosituksia voimatta kehittää vastauksia praktisiin kysymyksiin.

Teknistä on pedagogiikka, joka ei aseta kyseenalaiseksi sitä arvo- ja päämääräjärjestelmää jonka puitteissa se pyrkii maksimoimaan tehokkuutta. Tekninen — ts. positivistinen — pedagogiikka ja oikeuspositivismi kulkevat siis käsi kädessä toisiaan tukien (ks. Klamen em. artikkeli).

□ Olemme kykenemättömiä ymmärtämään antiikin käsitystä, jonka mukaan syvälinen tieto asian olemuksesta on toiminnan olennaisin tekijä. Mutta juuri olemustieto muodostanee vakaumuksen ytimen. On vähintäinkin aiheellista kysyä, pystyykö kasvattaja kasvattamaan, ellei hän tiedä mitä on totuus. Tai vaatimattomammin: ellei hän tiedä, mitä on hyvä elämä. Kysymys totuudesta ja hyvästä elämästä ei suinkaan edellytä, että nämä olisivat jotakin pysyvää, muuttumatonta.

□ Praksista luonnehtii olennaisesti käsittäminen. Ei siis pelkkä "tieto". Tieto on jotakin, mitä ihmisellä on, johon hän on ulkoisessa suhteessa. Praksis on kriittistä aktiviteettia: ihmisen tietoisuus ei ole passiivista sivusta seuraamista, vaan se on arviointia, valintaa ja päätöksentekoa.

Tietämisen yhteydessä kernaasti puhutaan faktoista. Mutta olisi nähtävä, että faktat viittaavat sellaiseen, mikä on jo tehtyä ja annettua. Ne viittaavat sellaiseen, mikä **ei enää muutu ja kehity**. Faktojen painottaminen kasvatuksessa merkitsee siis ajattelevan yksilön eliminoimista. Tilanne on analoginen sen käsityksen kanssa, jonka mukaan kerran säädetty laki irtoaa arvo-taustastaan ja jää olemaan itseriittoisena.

Tiedekäsityksellemme — ilmeisesti myös juridiselle ja kasvatustietojallemme — on ollut ominaista, että totuutta etsitään ilmiöistä, jotka ajatellaan tietävästä subjektista riippumattomiksi. Uskotaan, että mitä etäämpänä ajatus on elävän subjektin intresseistä sitä todempaa se on. Jo **Hegel** aikanaan piti tällaista käsitystä totuuden äärimmäisenä häpäisyinä (Marcuse 1977).

Hyvin "hegeliläinen" käsitys näyttäytyy

Piaget'n tuotannossa: totuus, jota ei ole oman ajattelun ja toiminnan avulla löydetty, on vain puolittuus.

Freiren käsittein ilmaistuna pedagogisessa praksiksessa pyritään edistämään kasvavien **integroitumista** todellisuuteen. Tekninen pedagogiikka sitävästoin pyrkii heidän **sopeuttamiseensa**. Integroituminen edellyttää omakohtaista kriittistä harkintaa ja subjekti-subjekti -tasolla tapahtuvaa kommunikointia. Oikeuspositivistien käsite "normialamainen" näyttää oivallisesti ilmentävän sopeuttamisajattelua ja tähän sisältyvää, ihmisiä esineellistävää, subjekti-objekti -ajattelua.

Pedagogista praksista ohjaa käsitys, että kokiessaan olevansa kykenemätön ympäristönsä muuttamiseen ihminen sopeutuu siihen passiivisena objektina. Eläimelle sopeutuminen on tyypillistä, mutta ihmiselle se on oire hänen epäinhimillistymistään. Praksis on ymmärtämistä ja toimintaa, joka pyrkii paljastamaan ja poistamaan alistavat valtarakenteet. Näiden rakenteiden merkitystä vallitseville ajatus- ja toimintatavoille tekniikka ei voi nähdä.

Siinä määrin kuin opettajat alkavat ymmärtää, ettei heidän tehtävänsä ole tietojen jakaminen tai käyttäytymisen muuttaminen, vaan oppilaiden oman tiedostusprosessin käynnistäminen vakaumuksen syntymiseksi, he siirtyvät pedagogisesta tekniikasta praksikseen. He joutuvat todella pohtimaan: Sopeuttaminen vai vakaumus? Ainakin nykyisessä historiallisessa vaiheessa kysymyksellä on aikamoinen kytkentä kysymykseen: Lainkuuliaisuus vai kansalaistottelemattomuus?

Kirjallisuutta:

- Aristoteles: *Ethica Nicomachea*
Dale, E. L. (1974) *Pedagogik och samhällsförändring*, Stockholm.
Engeström, Y. (1979) *Koululaisten mielikuvitus ja käyttäytyminen*, Tampere.
Freire, P. (1972) *Pedagogik för förtryckta*, Stockholm.
Habermas, J. (1974) *Theory and Practice*, London.
Klami, H. T. (1981) Lainkuuliaisuus vai kansalaistottelemattomuus? *Kanava* 1, s.5-9.
Marcuse, H. (1977) *Reason and Revolution*, London.

Antti-Veikko Perheentupa:

Miten tehdä tilaa perheen tulevaisuudelle

Tämä teksti pohjautuu Jyväskylän Kesän 1981 Perhe, valtio ja yhteiskunta -kongressissa pidettyyn esitelmään.

Perheen olemuksen ymmärtämisestä

Perhe muodostaa keskeisen osan ihmisten yksityiselämästä, sosiaalisesta tapahtumisesta. Siksi perheen tilaa ei voi tarkastella minään erilliskysymyksenä, itsenäisenä ilmiönä. Lähtökohtana tulee olla pyrkimys ymmärtää yhteiskunnan ja kulttuurin tilaa mahdollisimman laajasti.

Sosiaalinen tapahtuminen koostuu moninaisista ja monella tavalla keskenään limittäisistä yhteisöistä. Perhe on perusyhteisö, sosiaalisen tapahtumisen ydin. Olenainen jakaantuma tämä tapahtumisen tarkastelussa syntyy siitä, nähdäänkö yhteisöt orgaanisina vai epäorgaanisina ilmiöinä. Orgaanisella tarkoitan tapahtumista, joka toteutuu oman sisäisen mielekkyytensä voimasta ja jonka muodot tämä mieli rakentaa. Epäorgaaniset yhteisöt, joita hyvin luonnehtii käsite organisaatio, rakentuvat sensijaan kokonaan ulkoiselle vallankäytölle, jota yleensä edusta-

vat säännökset ja valvontajärjestelmät.

Käsitykseni mukaan organisaatiot ovat verrattain myöhäsyntyinen mutta viime vuosikymmeninä hyvin nopeasti laajentunut ilmiö. Tämä kehitys on eräs puoli ihmisen pyrkimystä hallita kaikkea tapahtumista. Samanaikaisesti on orgaanisten yhteisöjen asema kulttuurissa heikentynyt. Niiden luonnetta ja elämisen edellytyksiä ymmärretään yhä vähemmän. Perheen kriisi on eräs tämän kehityksen toteutuma ja samalla osoitus kehityksen umpikujaisuudesta.

Kulttuurissamme vallitseva tendenssi muuttaa orgaaniset yhteisöt organisaatioksi näkyy ehkä parhaiten työelämässä. Yksikköjen suuri koko ja sisäisen työnjaon mekanistisuus ovat yhä pitemmälle syrjäyttäneet ajatuksen vuorovaikutuksesta ja kokonaisuuksien inhimillisestä hahmotettavuudesta. Paljon ilmaiseva on käsite työvoima, joksi ihmiset ovat työelämässä muuttuneet. Työyhteisössä tällainen muutos on kuitenkin ollut mahdollinen, joskaan muutoksen lopullista hintaa emme vielä

tiedä. Perheessä sensijaan ei vastaavaa muuttumista voi tapahtua. Perhe pysyy orgaanisena yhteisönä, organismina, jota ei mikään pelkkä ulkoinen mahti voi pitää pystyssä. Perheen elämä riippuu sen sisäisen mielen voimasta.

Tästä perheen yhteisöllisestä luonteesta seuraa monia asioita. Perheen tulevaisuutta ei voi rakentaa. Orgaanisen tapahtumisen olemus on kasvu, kehitys, muuntuminen. Tällaista tapahtumista ei voi ulkoapäin suunnitella eikä hallita. Sensijaan ulkoisista tekijöistä olennaisilta osin riippuu, riittääkö kehitykselle edellytyksiä, tilaa.

Organisaatio voidaan todeta hyväksi tai huonoksi. Tiettyä tarkoitusta ajatellen voidaan jopa sanoa, että organisaatio on oikea tai väärä. Sensijaan tuntuu oudolta puhua organisaation tilasta, koska kysymyksessä on rationaalinen rakennelma. Perheen kohdalla tilanne on päinvastoin. Käsitteenä perheen tila on sekä yksilöllisenä että kollektiivisena asiana täysin looginen. Yleisesti ottaen organismin tila on hyvä tai huono sen elämän jatkuvuutta ajatellen. Kysymys on toisin sanoen terveys-sairaus-ulottuvuudesta.

Perheen kriisin ulottuvuuksia

Varsin yleisen käsityksen mukaan perhe meidän yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme on kriisissä. Kriisin käsite kuuluu todellisuuden orgaaniselle alueelle, sairastamisen sanastoon. Kriisi tarkoittaa, että sairaus on edennyt ratkaisevaan vaiheeseen. Sama suunta ei enää voi jatkua. Kriisiin sisältyy sekä vaara että mahdollisuus.

Voimme luetella monia perheen kriisin oireita. Edistysaskel edelleen yleisimmin vallitsevaan ajattelutapaan on jo se, että erilaisia oireita kuten esimerkiksi syntyvyyden laskua ja perheväkivallan kasvua tai avioeroja ja alkoholismia tarkastellaan oireyhtymänä eikä erillisinä ilmiöinä. Oireiden tasolla toimiminen on kuitenkin riittämätöntä. Parantumisen todellinen tukeminen vaatii sairauden olemuksen ymmärtämistä.

Tavanomaisinta on kiinnittää huomiota perheen hyvinvoinnin aineellisten edellytysten heikkenemiseen. Onkin totta, että perheen toimeentulon turvaamiseen suh-

taudutaan ainakin Suomessa omituisella tavalla. Vaikea on ymmärtää esimerkiksi niitä fanaattisesti toimivia vahvoja poliittisia voimia, jotka jatkuvasti kiistävät perheenäideiltä oikeuden vähentää verotettavasta tulostaan kotona teetetystä työstä maksettu palkka. Täysin mielekäästä olisi myös — jos perheiden toimivuutta halutaan edistää — oikeuttaa vanhemmat verotuksessa jakamaan ne tulot, jotka vain toinen kodin ulkopuolella työssä käyvä vanhempi hankkii.

Tällaisten asioiden pysyminen jatkuvasti mahdolltomuuksina on mielestäni vahva näyttö yhteiskunnan vallitsevasta perhekielteisyydestä. Monet muut seikat osoittavat samaa. Tämän asiointilan havaitseminen antaa mahdollisuuden lähestyä perheen kriisin varsinaista luonnetta. Pelkän materiaallisen tason tarkastelu ei tällöin kuitenkaan enää riitä. On syytä palata miettimään perheen tilaa yhteisönä, ihmisten välisen yhteyden ja vuorovaikutuksen toteutumana. Mutta tältäkin tasolta tuskin löytyy koko ongelman kattavaa näkökulmaa. Tärkeintä ja ehkä myös vaikeinta on ymmärtää, mitä on tapahtunut perheelle itselleen, sen mielelle, idealle, identiteetille, jonka heijastusta kaikki muu perheen tilaan liittyvä viime kädessä on.

Vapaa ihminen on yksinäinen

Jos viime vuosikymmenien kulttuurikehitykselle pyritään löytämään yhteinen nimittäjä, on kyltymättömyys sellaiseksi ehkä ilmeikkäin. Kyltymättömyys ei ilmene vain uskona taloudellisen kasvun ehtymättömyyteen. Päinvastoin voi sanoa, että se näkyy leimaa antavana piirteenä kaikilla elämän aloilla. Jokainen organisaatio pyrkii laajentumaan, jokainen valtio lisäämään vaikutusvaltaansa. Yksityistä ihmistä hämmennetään kaikenlaisilla elämän yltäkylläisyyden haavekuvilla loputtomissa onnen arpajaisissa. Lääketieteen tehtäväksi on annettu etsiä tie ainaiseen nuoruuteen ja terveyteen ja ainakin ylläpitää kuvitelmaa kuoleman voittamisesta, koko kulttuuri pyrkii tekemään kuolemasta epätodellisen tapahtuman. Erityisen mielenkiintoinen ulottuvuus tässä kyltymättömyyden ajassa on sille tyypillisin sairaus, syöpä, kyltymättömyyden todellinen konkretisoituma.

Syöpä on samalla kärjistynyt kuva kyltymättömyyteen sisältyvästä vaarasta, siitä miten organismit hajoavat, miten elimistön osat nousevat kokonaisuutta vastaan. Näin dramaattisesti ei kyltymättömyyden vaikutus kuitenkaan aina näyttäydä. Organisten kokonaisuuksien heikkeneminen kyltymättömyyden paineessa tapahtuu pääasiassa hitaasti ja näkymättä, kunnes sairaus lopulta alkaa ilmaista itseään erilaisina oireina. Pysyäksemme ruumillisen sairastamisen kuvakielellä voidaan näitä oireita kuvata käsitteellä regulaatiosairaudet. Kysymys on suuresta ryhmästä erilaisia häiriöitä fyysisen olemuksemme tasapainotiloja säätelevissä järjestelmissä.

Samanlainen heikkenemis- ja hajoamisprosessi on vallalla sosiaalisissa organismeissa. Yhdistävät siteet heikkenevät, erottavat voimat vahvistuvat. Ihminen on alkanut kokea itsensä ensisijassa erilliseksi, omaa mieltään hakevaksi yksilöksi ja vasta toissijaisesti jonkin yhteisön jäseneksi. Organisaatioiden syntyminen ja kasvu on kehityksen eräs ulottuvuus. Sosiaalisen tapahtumisen jatkuminen on ollut turvattavissa vain ulkonaista vallankäyttöä lisäämällä.

Kaikesta huolimatta olisi yksipuolista pitää kyltymättömyyden aikaa vain jonakin perinjuurin kielteisenä historian kautena, ihmisen mielettömänä harharetkenä. Tämän kehityksen kääntöpuoli on ihmisessä oleva pyrkimys toteuttaa omaa vapauttaan. Monenlaisten siteiden on täytynyt löystyä ja yhteyksien katketa, jotta ihmisen vapaus kävisi mahdolliseksi. Kyltymättömyyden kesyttömät voimat ovat suorittaneet sen hävitystyön, joka on ollut vapautumisen hinta.

Vapautunut ihminen on jäänyt yksin. Näin on käynyt myös perheen sisällä. Aikaisemmin vahvat sidonnaisuudet eivät häntä enää kahlitse mutta eivät myöskään kannaa. Ihminen on joutunut suureen hämminkiin. Hänen on vaikea löytää suhdetta uuteen tilaansa.

Perhe ei elä ilman tehtävää

Perheen kriisi ei ole tulosta pelkästään siitä yleisestä ihmissuhteiden vaikeutumisesta, ihmisen yksinäistymisestä, joka liit-

tyy aikamme kulttuurikehitykseen. Myös perheelle ilmiönä, ideana, on tapahtunut jotain olennaista. Myös tämän muutoksen ymmärtäminen on tärkeää saadaksemme lähtökohtia perheen tulevaisuuden miettimiselle.

Avioliitto lähes ehdottomana yhteiskunnallisena instituutiona kaatui hämmästyttävän nopeasti 60-luvulla. Koska mitään lainsäädännön muutosta tai edes näkyvää kansanliikettä ei tarvittu, on vaikea mieltää, mitkä voimat siihen asti olivat ylläpitäneet avioliiton järkkymättömyyttä. Varsinainen muutos tapahtui ilmeisesti jollakin kollektiivisen tietoisuuden ja tahtomisen vaikeaselkoisella alueella.

Tämä esimerkki riittänee osoittamaan, miten merkittävä osuus korkeintaan puoleksi tiedostetuilla kollektiivisilla normeilla, eräänlaisilla myyteillä, on avioliiton ja perheen kaltaisille oman sisäisen mielensä varassa eläville instituutioille. Näiden myytien määrätietoinen järkyttäminen alkoi jo varhain tämän vuosisadan alussa, mutta vaikutukset ilmenivät vasta puoli vuosisataa myöhemmin.

Olisi kuitenkin perin yksipuolista väittää, että perheen kriisi on peräisin pelkästään ihmisen kollektiivisessa tajunnassa tapahtuneesta muuttumisesta. Vähintään toisen puolen kriisin taustasta on synnyttänyt perheen yhteiskunnallisessa roolissa, sen tehtävässä, tapahtunut mullistus.

Perhe on aikaisemmin ollut yhteiskunnan perussolu hyvin monessa merkityksessä. Sen piiriin kuului sekä aineellinen tuotanto että lähes kaikki se toiminta, joka nyt on jäsentynyt ns. palveluelinkeinoiksi. Hyvin keskeistä oli uuden sukupolven monipuolinen valmentaminen elämään. Moraalisten arvojen ylläpitäminen ja kunniakysymykset liittyivät vahvasti perheiden elämään. Toisin sanoen perheelle kuului mitä moninaisin huolehtiminen kaikkien jäsentensä erilaisista tarpeista.

Noin sadan vuoden aikana tapahtunut kehitys on merkinnyt perheen tehtävän asteittaista kapenemista. Toiminto toisensa jälkeen on siirtynyt organisaatioiksi rakentuneelle yhteiskunnalle. Jokaisen tällaisen muutoksen mukana on perheen olemuksessa tapahtunut kapeutumista. Samalla on perheeltä vaadittava osaaminen supistunut. Esimerkiksi sairaita ei perheissä enää osata hoitaa, koska sairaalat huolehtivat tästä tehtävästä. Mutta kun sairaat ovat siirty-

neet pois perheestä, ei perheillä enää ole suhdetta sairauteen. Sama muutos on tapahtunut suhteessa vanhuuteen. Erityisen selvästi on vieraantuminen nähtävissä suhteessa kuolemaan. Sen edessä nykyajan perhe on neuvoton, täynnä pelkoa ja hämmennystä.

Mitkä ovat tämän päivän perheen tehtävät? Niitä on jäljellä useimmiten hyvin vähän. Pääasiassa perhe on muuttunut yhdessäoloyhteisöksi. Tämä merkitsee sitä, että tapahtumisen painopiste on siirtynyt kokemiseen, emotioiden alueelle. Mutta kun elämän merkittävimmät tapahtumat eivät enää kuulu perheen piiriin, on myös emotioiden alue auttamatta köyhtynyt. Jäljelle on usein jäänyt vain epämääräinen toive yhdistävistä pinnallisista tunteista. Ei ole ihme, että niiden etsimisessä television apu koetaan korvaamattomaksi.

Pelkkien tunteiden varassa ei mikään yhteisö voi säilyä. Erityisen vaikeaa se on kyltymättömyyden aikana, jolloin tunteet muuttuvat entistäkin hallitsemattomammiksi. Koossa pitävä yhteisöllinen tahto voi syntyä vain todellisuuden pohjalta. Tämä tarkoittanee sitä, että yhteisön jäsenten tulisi kokea yhteisöön kuulumisen ja yhteisön säilyminen elämänsä vahvaksi ja oikeaksi perustaksi.

Menetettyään tehtävänsä perhe on myös menettänyt tämä tärkeän todellisuutensa. Perheen kriisi on siksi hyvin vakava.

Tulevaisuuden avautumisesta

Jos mielimme parantajiksi, tarvitsemme ennen muuta elämän mielen ymmärtämistä. Tämä mieli ei avaudu meille samanlaisena, vaan jokainen näkee sen omalla tavallaan. Kukaan ei voi väittää näkevänsä sitä ainoalla oikealla tavalla. Joistakin perusasioista voi kuitenkin kasvaa yhteisymmärrystä.

Ensimmäinen näistä perusasioista on mielestäni se, ettei mitään mennyttä voi sellaisenaan palauttaa. Muutokset tapahtuvat, koska niiden aika on tullut. Kriisiksi kypsyneessä tilanteessa ainoa vaihtoehto uuden kehityskauden alkamiselle on tuho, ei koskaan entisen elpyminen. Yritys palauttaa mennyttä johtaa vain vähitellen ylivoimaisiksi käyviin vallankäytön ongelmiin.

Toinen perusasia voisi olla perheen kriisin näkeminen välttämättömän käännekohtan ilmentäjänä kulttuurissa. Perheessä tiivistyvät ne ihmisenä olemisen ongelmat, joiden kohtaamiseen kulttuurimme kehitys on meidät saattanut. Siksi kysymys ei ole vain perheen uudistumisesta vaan uuden sosiaalisuuden syntymisen välttämättömyydestä.

Kolmanneksi perusasiaksi asetan ihmisen vapauden. Tendenssi vapauden toteutumiseen on meidän aikanamme niin voimakas, ettei mitään kestäväää ratkaisua voida aikaansaada vapauden hinnalla. Ilmeisesti tämä merkitsee muun ohella sitä, ettei mikään yhtenäinen avioliiton ja perheen malli tulevaisuudessa enää ole mahdollinen. Minkäänlaisen perhe-elämän ei välttämättä ainakaan murrosvaiheessa tarvitse olla edes enemmistön elämänmuoto. Kysymyksen täytyy olla ihmisen tietoisesta valinnasta.

Perheen muotojen vaihdellessa tulee perusarvona kuitenkin pyrkiä säilyttämään miehen ja naisen pysyvyyttä tavoitteleva liitto. Tämä on listallani neljäs perusasia. Tätä liittoa ei varmaan voida vahvistaa millään säännöksillä, vaikkakin ulkoiset raamit saattavatkin kriisivaiheessa merkitä paljon. Miehen ja naisen liiton todellinen elvyttäjä voi käsitykseni mukaan olla vain uusi sosiaalisuus, toisin sanoen yhdistäväksi tekijäksi tarvitaan pyrkimys toteuttaa elämän yhdessä löydettyä mieltä.

Se mitä käytännön tasolla tarvitaan, on uskoa perheen elinvoimaan ja tilaa perheen uudelle toteutumiselle. Kaikki uusi yhteisöllisyys ei välttämättä heti muotoudu perheiksi. Sen mieli on siinä, että ihmiset pyrkivät uudelleen oppimaan tien yhteisöelämään. Kaikki tällainen oppi koituu perheen uuden vaiheen hyväksi, kunhan jaksamme odottaa ja uskoa.

Uusi yhteisöllisyys tarvitsee tehtäviä. Tämä ei ole tärkeää ainoastaan toimeentulon hankkimiseksi vaan nimenomaan uuden sosiaalisuuden, yhteiselämän moraalisuuden uudistumisen kannalta. Emme opi elämään yhdessä, jos heikoimmista huolehtiminen ei palaa olennaiseksi osaksi yhteistä elämänmuotoamme. Siksi lasten hoitamisen ja opettamisen samoin kuin sairaista, vanhuksista ja kuolevista huolenpitämisen institutionalisoituminen ja monopolisoituminen on vakava tulevaisuuden ongelma. □

Heikki Kukkonen:

Asukasrakentaminen

Kriittinen Korkeakoulu järjesti 7.4.1981 tilaisuuden, jossa pohdittiin asukkaiden, suunnittelijan ja grynderin mahdollista yhteistyötä. Tilaisuudessa toimivat alustajina arkkitehtit Heikki Kukkonen ja toim. joht. Risto Boxberg.

Ihmisellä on ollut koko lajinhistoriansa ajan mahdollisuus itse muokata omaa asuinympäristöään. Vain häviävän lyhyt jakso viime vuosikymmenien kaupunkiasumista on muodostanut poikkeuksen, joka epäilemättä on ristiriidassa koko aiemman asumiskulttuurin kanssa. Toinen aikamme asumista leimaava ristiriita on se, että asumisen tekninen tyydyttävyyden on suurempi kuin koskaan aikaisemmin, mutta sosiaalinen tyydyttävyyden ehkä vähäisempi kuin milloinkaan ennen. Kun vielä muistetaan asumisen ylikorostetusta perheyksityisyydestä johtuva ominaisuus, joka tekee naapurista vihollisen ja yhteiskunnasta toimineen ja suunnitelmineen asumisen uhkatekijän, ei ole ihme, jos vaatimukset asumisen laadun kohottamisesta asujien omaa panosta lisäämällä ovat viime vuosina selvästi voimistuneet.

Asukasrakentaminen on eräs tapa antaa yhteinen nimi em. vaatimusten mukaan kehitetylle tavalle rakentaa ja suunnitella. Sen määrittäjiksi voidaan asettaa kolme perusominaisuutta:

— mahdollisuus itse vaikuttaa omaan

asumiseensa ja ympäristöönsä,

- asumisyhteisöjen synnyttäminen ja
- asujan omien voimavarojen entistä suurempi hyväksikäyttö.

Vaikutusmahdollisuuden tarvetta omaan asumiseen on perusteltu monin tavoin. Ehkä tärkein peruste on asujan oikeus omaan ympäristöön, mikä tarkoittaa ympäristöä, joka on asujan eräänlainen omakuva, hänen omakseen leimaamansa, tuttu ja luettava, ymmärrettäviä merkityksiä sisältävä. Asujien suunnitteluun osallistumista voidaan edelleen perustella siten saavutettavalla suunnittelun paremmalla osuvuudella, hienosäädöllä, johon keskiarvokäyttäjille suunniteltaessa ei päästä. Kolmantena merkittävänä perusteluna on aihetta mainita osallistumisen kautta uudelleen avautuva mahdollisuus nykyaikaisen kansanrakennustaiteen, uuden rakennusperinteen aikaansaamiseen.

Asumisyhteisöjen aikaansaamisen tärkeys taas on nähtävä pyrkimyksenä jälleenrakentaa yhteiskuntaan siitä kaupunkikehityksen myötä kadonneet ydinperheet suuremmat sosiaaliset yksiköt, suurperheet

ja kyläyhteisöt.

Sellaisten aikaansaaminen merkitsee paitsi tietysti monipuolistuvia ihmissuhteita myös laajaa mahdollisuutta moniasteisen asujen keskeisen yhteistyön aikaansaamiseen ja sitä tietä tapahtuvaan elintason kohentamiseen tavalla, joka ei vaadi uusia teknisiä sijoituksia eikä yhteiskunnan tukea.

Yhteisöjen syntymisen fyysisenä edellytyksenä ovat tarkoituksenmukaiset yhteistilat, joiden aikaansaannin luonteva perusta on tulevien käyttäjien oma päätös asiasta.

Jotta asujat voisivat tarkoituksenmukaisesti ja tuloksellisesti osallistua suunnitteluun ja rakentamiseen, on eräiden perusedellytysten oltava olemassa.

Ensinnäkin tarvitaan välttämättä perusteellinen ja riittävä esivalmistus (koskee sekä **suunnittelua että tulevaa rakennushanketta**). Valmistelematon tai huonosti valmisteltu osallistumishanke johtaa vain turhautumiin ja kohtuuttomiin ongelmiin toivottujen tuloksien sijasta, onhan rakennushanke aina monitahoinen ja taloudellisesti raskas kokonaisuus.

Toinen perusedellytys on asujen hanketta ohjaava ja opastava taustayhteisö, jonka on tunnettava rakentaminen ja erityisesti rakennuttaminen perusteellisesti. Tällainen yhteisö voi olla esim. kunta tai kuten eräissä käytännön kokeiluissa on tapahtunut Asuntosäästäjät ry., ts. alan aatteellinen järjestö. Tällaisen taustayhteisön tehtävänä on tarjota osallistumiseen sopeutettuja rakennuttajapalveluja, joihin tässä tapauksessa on luettava myös tulevien asujen yhteensaattaminen ja heidän organisointinsa sopivalla tavalla, esimerkiksi asunto-osakeyhtiöksi. Tulevien asujen löytäminen ja yhteensaattaminen riittävän ajoissa etukäteen onkin eräs oleellisista ja luonnollisista perusedellytyksistä. Se on erityisen tärkeitä osallistumishankkeissa käynnistyvän asumisen sosiaalisen prosessin kannalta. Tällainen yhteenkuuluvuuden ja yhteisyyden henki tuntuu syntyvän jokaisessa osallistumishankkeessa sangen nopeasti ja se on leimaa-antava koko myöhemmälle työskentelylle niin suunnittelun, rakentamisen kuin asumisenkin aikana.

Tulevia osallistujia on osoittautunut aiheelliseksi kouluttaa eräisiin osallistumishankkeissa esiin tuleviin tilanteisiin. Niitä ovat ryhmässä toimiminen yleensä ja päätösten teko ryhmässä. Samoin on

aihetta yleispiirteisesti osoittaa asumisen uusimpia mahdollisuuksia. Sensijaan varsinaista suunnittelukoulutusta ei maallikkosallistujille ole aihetta pyrkiiäkään antamaan.

Osallistumisen kannalta merkittävä on kysymys siitä, mihin seikkoihin ja mihin asioihin osallistuva asuja voi vaikuttaa. Yleisesti ottaen voidaan sanoa, että suunnittelun teknisiin erikoisongelmiin ei maallikon juuri kannata puuttua, vaan hänen työnsä on tarkoituksenmukaista rajata koskemaan suunnittelussa esiintyviä arvoitusperustaisia, enemmän tai vähemmän valinnanvaraisia kysymyksiä.

Maallikon työn rajoittajia puolestaan ovat mm. rakennustekniikka ja yhteiskunnan asettamat rajoitukset, olivatpa ne sitten kaavoituksen tai erilaisten normien tai säännösten muodossa. Omat rajoituksensa asettavat tietysti osallistujan omat taloudelliset voimavarat, ne ovat suunnittelun ohittamaton reunaehto, joka alusta saakka on erittäin tarkoin pidettävä mielessä. Aukkaiden tekemä suunnittelu ei ole yksinkertaistettua ammattisuunnittelua, ei ammattisuunnittelijan "kielellä" eikä tämän apuvälineillä tapahtuvaa, vaan sen tulee olla juuri tätä tarkoitusta varten muokattua, maallikoiden suunnittelua. Sen on tapahduttava arkikielellä ja arkikielen käsittein ilman ammattisuunnittelun symboleja ja suunnitteluslangia.

Näin toimien on mm. piirtämällä tapahtuvaa ilmaisua syytä välttää, sillä piirtäen itsensä ilmaiseminen on useimmille henkilöille äärimmäisen vaivalloista ja siten luovan suunnittelun este. Tällaisen suunnittelun on tarkoituksenmukaisinta tapahtua esinein ja kuvin, ts. pienoismallein ja niiden kaksiulotteisin kuvin. Nämä välineet vähentävät kuvitteluvaikeutta suunnittelman ja todellisuuden välillä ja edistävät uusien suunnittelukombinaatioiden synnyttämistä helppokäyttöisyytensä ansiosta.

Suurimittakaavaisten apuneuvojen ohella tarvitaan kirjallisessakin muodossa olevia suunnitteluohjeita. Ne on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi pukea työkirjan muotoon, jolloin jokainen suunnittelutilanne on selvärajainen ja toivotun tuloksen muoto määriteltävissä selkeästi.

Aivan oman osansa maallikkosuunnittelijaa ohjaavasta apumateriaalista muodostaa suunnittelun kustannusseurantajärjestelmä. Se on välttämätön apuneuvo, jotta

suunnittelu ainakin yhdessä ulottuvuudessa, taloudellisessa, pysyisi tukevasti maankamaralla ja suunnitelmien myöhemmältä karsimiselta välttäisiin. Varsinainen suunnittelutyö tapahtuu ryhmässä, onhan asukasrakentaminen parhaimmillaan ryhmärakentamisessa. Tällainen suunnitteluryhmä, kooltaan 3-8 perhettä, on samalla tuleva naapurusto ja siten keskinäisestä avustaan ja yhteistyöstään riippuva jo rakentamisesta alkaen.

Suunnitteleva ryhmä tarvitsee ammattitaitoisen ohjaajan, ammattisuunnittelijan. Toisaalta ryhmä myös ohjaa itse itseään, sillä ryhmän sisällä tuntuvat erilaiset vaikutteet siirtyvän varsin sujuvasti osallistujalta toiselle.

Suunnittelutyön, joka tavanomaisen suunnittelutermein kutsuttuna on lähinnä laajennettua esisuunnittelua, tulee edetä em. määräaskelin ja melko ripeää tahtia. Käytännössä on osoittautunut sopivaksi viedä maallikkojen suunnittelujakso läpi 2-3 kuukaudessa.

Parhaimmillaan maallikkojen suunnittelu tulisi voida järjestää osanottajien ominaisuuksien mukaan useampitasoiseksi, jotta erilaisen kiinnostuksen ja erilaiset aika- ym. resurssit omaavat osallistujat voisivat mitoittaa osallistumispanoksensa sopivaksi.

Asujen oman suunnittelujakson jatkona on välttämättä ainakin jonkinasteinen ammattisuunnittelu. Sitäkin tosin voidaan tietystä määrin valmistella ja sisällyttää suunnitteluvälineisiin. Erityisesti jos käytetään teollisesti esivalmistettua ns. avointa elementtijärjestelmää suunnittelun ja rakentamisen lähtökohtana, voidaan ammattisuunnittelun osuus rajoittaa erittäin vähäiseksi.

Asujen oman työpanoksen hyväksikäyttö voidaan tarpeen mukaan ja niin haluttaessa ulottaa myös varsinaiseen fyysiseen rakentamiseen ns. hartiapankkityönä.

Näin toimittaessa on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi, että ammattirakentajat toteuttavat tietyn osan rakentamisesta, tavallisimmin rakennuksen perustuksen ja rungon sekä sähkö- ja LVI-työt. Loppuosaan voidaan vaihtelevassa määrin soveltaa asujan omaa työpanosta. Sen määrä ja laatu on joka tapauksessa mitoitettava ao. henkilön resursseja ja mahdollisuuksia vastaavaksi niin työmäärän kuin työkohteenkin suhteen.

Myös tässä vaiheessa on asiantunteva ohjaus välttämätöntä. Sen on jopa oltava tarkempaa kuin tavanomaisessa ammattirakentamisessa ja epäilemättä myös pitkämielisenpää!

Yhteistoiminnan mahdollisuudet naapureiden kesken korostuvat rakennusvaiheessa ja erilaista talkootyötä tulisi edistää. Myös rakennustekniikalle asujen mukanaolo asettaa omat vaatimuksensa. Ei ole aihetta soveltaa raskaita suurrakentamisen tekniikoita hankkeisiin, joissa omatoimisuuden edut vaativat pienimuotoista ja kevyttä rakennustekniikkaa.

Sensijaan ent. avoimet elementtijärjestelmät ovat eräs varsin käyttökelpoinen tapa luoda sopiva lähtökohta asujan omalle työlle, mutta hyödyntää samalla teollisen rakennustuotannon tuloksia rakentamisen hankalimmassa osassa, talon saamisessa vesikattoon.

Kun rakentaminen sitten on saatu päätökseen, on työ vallitsevien käsitteiden mukaan mitaten valmis. Näin ei kuitenkaan ole asianlaita asukasrakentamisessa. Asumisen sosiaalinen prosessi, orgaaninen asuminen, on tällöin vasta päässyt alkuvauhtiin. On osoittautunut, että vuoden parin hengähdystauon jälkeen osallistumishankkeet alkavat sykkiä voimakkaasti. Asuntojen sisäinen ja ulkoinen muokkaus jatkuu, niitä laajennetaan muuttuvia tarpeita vastaaviksi ja lähiympäristöä muokataan. Näin toimien saavutetaan merkittäviä etuja. Ensinnäkin voidaan rakentaa aluksi pienempi, voimavaroja vastaava asunto ja laajentaa sitä perheen kasvaessa tarvitsematta muuttaa pois vakiintuneesta ympäristöstä ja naapurustosta. Toiseksi näyttää siltä, että vasta asuttaessa voidaan osa asumisen ratkaisuista tehdä asujan kannalta 'oikein'.

Tällaiseen asumisyhteisöön pitäisi pyrkiä jo alkuvaiheessa aikaansaamaan erilaisia yhteistiloja. Niiden toteuttaminen voi tietysti tapahtua myöhemminkin todellisten käyttötarpeiden ilmettyä.

Yhteistoimintakyky ja erimielisyyksistä selviytymisen mahdollisuus näyttävätkin käytännön kokemusten mukaan olevan eräitä asukasrakentamisen, erilaisen osallistumisen, myönteisimpiä tuloksia. Sen avulla tuntuu olevan mahdollista aikaansaada nykyaikaisia kyliä kaupunkieihin, sosiaalisesti toimivia asumisen piiriyhteisöjä. □

Risto Boxberg:

Täsmennyksiä asukasrakentamiskeskusteluun

Asukasrakentamista vastaavia ilmaisuja ovat omatoimirakentaminen, itserakentaminen ja hartiapankkirakentaminen. Näillä tarkoitetaan asuntorakentamista sellaisilla menetelmillä, joissa asunnon tuleva käyttäjä on mukana rakennushankkeessa jo ennen asunnon valmistumista. Terminologia kaipaa täsmennyksiä. Kaupungistuminen ja työjako ovat estäneet asunontarvitsijan osallistumisen asuntojen tuotantoon ja viime aikoina ovat nämä osallistumiskysymykset demokratian laajentamiskysymysten yhteydessä tulleet yleisen huomion kohteeksi.

Voidaan olettaa, että oman asuntonsa suunnittelun ja rakentamisen muodostamaan luovaan prosessiin osallistuminen on antoisaa pitkälle erikoistuneen yhteiskuntamme jäsenille.

Osallistumisen muodoista

Asukasrakentamisella tarkoitetaan myös sellaisia rakennushankkeita ja -menetelmiä, joissa tulevat asunnon käyttäjät ovat mukana hankkeen suunnittelussa ja hallinnossa, vaikka eivät sijoittaisikaan varsinaista rakentamisanpanosta projektiin.

Asukkaan osuus rakennushankkeessa voi muodostua esim. osallistumisesta

- asukasjoukkoon, jota käytetään referenssiryhmänä suunnittelijan apuna
- suunnitteluun ilman oikeutta valvoa suunnittelun toteutusta
- hankkeen suunnitteluun ja hallintoon siten, että hänelle tulee laillinen oikeus valvoa toteutusta.

Viimeksi mainittu osallistumisen muoto

merkitsee todellisia edellytyksiä asukasehtoisuudelle. Tätä sovelletaan laajasti pien-
talotuotannossamme ja viime aikoina yleis-
tyneissä pienissä ryhmärakentamishank-
keissa, kuten rivitaloyhtiöissä, joissa tulevat
asukkaat ovat perustajaosakkaina talo-
yhtiön toimiessa rakennuttajana.

Mainittakoon, että asunto-osakeyhtiö-
lain alkuperäinen tarkoitus ja henki oli se,
että tulevat asukkaat perustavat asunto-
osakeyhtiöt, hankkivat kohteelle rahoituk-
sen yhtiön ollessa rakennuttajana. Asunto-
osakeyhtiö asuintalojen hallintamuotona
on muualla tiettävästi melko harvinaista.
Muissa maissa ovat asuinkerrostalot useim-
miten kiinteistöjä, joista tietyn asunnon
omistaja omistaa aatteellisen osan. Tämä
meillä yleinen asunto-osakeyhtiömuoto sal-
lii helposti sen, että yhtiö toimii myös talon
rakennuttajana. Osakeyhtiön luonteeseen
ja puitteisiin sopii itse asiassa kaupallinen
toiminta ja tuottaminen paremmin kuin
tietyn omaisuuden omistaminen ja hallinta.

Katkennut perinne

Tässä yhteydessä on ehkä syytä todeta
eräitä maassamme tapahtuneen asunto-
rakentamisen suuntaviivoja.

Meillä on vuosituhantisen itserakentami-
sen perinne vielä tuoreemmassa muistissa
kuin mitä monissa aikaisemmin kaupun-
gistuneissa maissa on asianlaita. Maaseutu-
oloissa tapahtuneen rakentamisen tulokse-
na syntynyt asuntorakennuskanta muodos-
taa osan kiinteistöstä, jonka omistaja tai
haltija on toiminut rakennuttajana. Raken-
taminen on tapahtunut omien suunnitel-
mien pohjalta ja työ on usein ollut

omatoimista tai ainakin omajohtoista. .

Viime sotien jälkeisenä aikana on asuntorakentamisen luonne kaupungistumisen myötä muuttunut. Kuitenkin vielä ns vanhan aravalain voimassa ollessa oli yleistä, että asukasjoukko perusti asunto-osakeyhtiön ja rakennutti itselleen asuintalon.

Yrityksenä järjestää laajemmin asukkaiden osallistuminen kaupunkimaisen asuntokannan uudisrakentamiseen voidaan mainita Asuntosäästäjät r.y.:n toiminta 1960-luvulla Helsingin seudulla. Yhdistys hankki tontit, perusti asunto-osakeyhtiöt jotka toimivat rakennuttajina, järjesti urakkakilpailut ja valvoi rakentamista. Asukkaat, jotka ensisijaisesti valittiin yhdistyksen jäsenistöstä, saivat meritä osakkeet omakustannushinnasta. Yhdistys perikuluja peittämiseksi hallintakulukorvauksen, joka oli n. 20 mk/as. m². Yhdistyksen tuotantopanoks oli huomattava, esim. v. 1965 rakennutettiin 2500 asuntoa, eli yhtä paljon kuin suurin kaupallinen rakennuttaja tänä vuonna tuottaa.

Erikoisena piirteenä Asuntosäästäjät r.y.:n alullepanemassa tuotannossa esiintyi ohjattu hartiapankkirakentaminen, jota sovellettiin niin kerros- kuin rivitalotuotannossakin.

1970-luku, jolloin maamme asuintuotanto oli määrällisesti huippuluokkaa maailmassa, oli kaupallisten rakennuttajajärjestöjen aikaa. Nopeassa kaupungistumiskehityksessä voidaan asuntotuotannon teknisen kehityksen yksipuolista painottumista perustella.

Voidaan kuitenkin pitää valitettavana sitä, että asunnon tulevilla käyttäjillä ei ole ollut sanottavia mahdollisuuksia vaikuttaa siihen tuotantoon, joka muodostaa huomattavan osan asuntokannastamme.

Uskoisin, että asuinrakennusten hoidossa ja peruskorjaustoimenpiteissä olisi hyöttyä siitä, että asukas on ollut rakentamisessa mukana. Todettakoon, että peruskorjauksen tarpeessa on n. 300 000 asuntoa ja että energiataloudellisesti puutteellisia ovat lähes kaikki ennen vuotta 1974 rakennetut talot, joita on n. 1 600 000.

Muutosten enteitä

Samalla kun asuntotuotannon painopis-

te on tälle vuosikymmenelle tultaessa siirtynyt määrällisten tavoitteiden puolelta laadullisiin, on pientalojen tuotato-osuus lisääntynyt. Heikosti toimivien asuinalueiden täydennysrakentaminen on myös ajan-kohtaista. Manner-Euroopassa on yleistynyt ns "matala-tiivis" -rakentaminen, jolla pyritään aikaansaamaan taloudellisia, teknisesti ja sosiaalisesti hyvin toimivia asuin-alueita. Useissa maissa nähdään myös asukkaiden osallistuminen asuntonsa ja asuntoalueensa suunnitteluun ja rakentamiseen keinona hyvän miljöönsä aikaansaamiseksi.

Valtakunnallisessa asunto-ohjelmassamme vuosille 1976-85 samoin kuin useissa kaupunkien vastaavissa ohjelmissa on painotettu asukkaiden itsensä johtamien asuntorakentamishankkeiden merkitystä. Niitä ei kovin laajassa mitassa kuitenkaan ole käynnistynyt.

Asuntosäästäjät r.y.:n piirissä aloitettiin 1977 tuotekehittely aikaisemmin sovellettu- jen, mutta asunnonhankkijan osallisuutta lisäävien toimintamuotojen aikaansaamiseksi.

Tuotekehittelyn tarkoituksena on selvittää mm. se, mitä tietoa omatoimirakentajaryhmä todella tarvitsee ja mitä rakentamisen resursseja sen piiristä voi löytyä. Asuntosäästäjät r.y.:llä, joka on sitoutumaton henkilöjäsenpohjainen yhdistys, on pyrkimyksenä kehittää juuri omatoimisille rakentajaryhmille tarjottavia palveluja.

Aikaisemmassa olen pyrkinyt osoittamaan, että lähes kaikkien omatoimisten ryhmärakentamishankkeiden aloittamiseen ja niiden menestykselliseen toteutukseen tarvittavat tekijät ovat olemassa. Voidaankin kysyä, miksi niitä ei käynnistetä ja miksi asunto-ohjelmissa peräänkuulutettuja menetelmiä ei sovelleta.

Osiltaan selittyy tämä sillä, että asunnonhankkijat eivät tiedosta oikeuksiaan tässä asiassa. Toisaalta ei maassamme tarkastella asuntokysymystä riittävässä määrin sosiaalipoliittista merkitystä korostavalla kannalta. Rakennuttajapalveluita tällaisiin hankkeisiin ei ole ollut helposti saatavilla. Rahoituskysymykset muodostavat helposti esteen omatoimisuuden tiellä samoin kuin rakentamisen byrokratia. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että edellytykset ovat muuttumassa paremmiksi asuntorakentamiselle, jossa asukas on kiinteästi mukana. □

Eino Kytö:

Verotuksen pehmeä vaihtoehto

Verotuksen kohdistaminen pääasiassa työntekijän suorittamaan työhön ohjaa tuotantokustannusten alentamiseen työpanosta vähentämällä. Eino Kytö esittää pehmeän vaihtoehdon, jonka mukaan verotus kohdistuu suoraan yhteiskunnassa tapahtuviin toimintoihin ja verotuksen raskaus määräytyy sen mukaan kuinka epäsuotuisiksi eri toiminnot yhteiskunnan kannalta katsotaan.

Nykyinen verotusjärjestelmä: työn verottamista

Mahdotonta on tänä päivänä enää kenenkään yksityisen ihmisen olla huomauttamatta, että meillä on edessämme vaikeita vuosia ja suuria ongelmia. Tarvitsematta olla profeetta voidaan sanoa, että mitään ratkaisuja ei edessä oleville ongelmille löydetä ellei niitä etsitä. Vastakohtaisesti, mitä useampi etsijä on asialla, sitä suuremmat ovat mahdollisuudet ratkaisujen löytämiseen. Minä tunnustan olevani yksi näistä etsijöistä, ja uskon löytäneenikin erään, joka toteutettuna poistaisi epäkohdita ja ohjaisi toimintoja oikeampaan suuntaan.

Avaimeksi tähän ohjaukseen näen verotuksen. Ongelmia voidaan mielestäni poistaa muuttamalla verotusjärjestelmän periaatteita seuraavassa esitetyllä pehmeän vaihtoehdon suuntaan.

Nykyinen verotusjärjestelmä: työn verottamista.

Kuten jokainen hyvin tietää, tulee nykyinen verotusjärjestelmämme tuhansien vuosien takaa. Keisari Augustus, joka aikanaan antoi käskyn, että koko maailma oli verolle pantava, ei suinkaan ollut ensimmäinen verottaja. Verotus pohjautui siihen periaatteeseen, että verorahat otetaan sieltä, mistä ne löydetään, verotettavan mielihpidettä kysymättä ja seurausvaikutuksia pohtimatta. Verotuksen yksinomaisena tarkoituksena oli kerätä alamaisilta varoja hallitsijan tarkoituksiin, olivat nämä sitten sopisoinnussa alamaisten tarkoitusten kanssa tai eivät. Verotuksella ei ollut erityistä kehitystä ohjaavaa tarkoitusta. Nykyverotus poikkeaa edellisestä pääasiallisesti vain siten, että sillä kerätään varoja verotettavien enemmistöjen keskimääräisen (poliittisen) tahdon toteuttamiseksi. Sellaisenaan sillä jo on ohjaavaakin merkitystä jota ei ole syytä väheksyä. Verotuksen kehittämistä ohjauksena ei kuitenkaan tarvitse lopettaa tähän.

Verorahoja niin kuin muitakaan pelkkiä maksuvälineitä ei tietenkään koskaan ole

tarvittu mihinkään muuhun kuin ihmisen motivoimiseen johonkin suoritukseen, mihin hän ei ei ilman tätä ulkopuolista motivointia ryhtyisi. Samalla tavalla kuin motivointivälineen saaminen motivoi ihmisen johonkin suoritukseen, sen menettäminen ilman vastiketta pyrkii ehkäisemään toimintaa silloin kun menetys on sidoksissa johonkin tällaiseen toimintaan. Tämä ei ole mitenkään tuntematon vaikutus, ja sitä sovelletaan jossakin määrin jo nykyisäkin verotuksessa, kun tarkoituksena on vähentää kielteiseksi katsottuja toimintoja. Esimerkkejä tästä sovellutuksesta ovat mm. alkoholi- ja tupakkavero sekä viime aikoina paljon puhuttanut investointivero. Näillähän pyritään vähentämään alkoholinkäyttöä ja tupakointia sekä siirtämään investointeja myöhempiin ajankohtiin.

Vaikka ansiotuloverolla, valmisteverolla ja sakolla on kaikilla eri nimi, koska niillä on eri tarkoitus, on niillä kaikilla kuitenkin sama vaikutus: toimintaa, josta seuraa menetyksiä, pyritään karttamaan — sitä tarkemmin, mitä suurempia menetyksiä ne aiheuttavat.

Valtaosa yhteiskunnan tänä päivänä keräämistä verovaroista saadaan kohdentamalla sen kerääminen työntekoon määrään jota ei toisaalta pitäisi jarruttaa. Sen sijaan ei juurikaan veroteta epäsuotavia valintoja kuten esim. **luonnonvarojen tuhlausta tai ympäristön saastuttamista**. Verotus kohdistuu pääasiassa työntöön osuuteen ja verotuksen raskaus vielä lisääntyy progressiivisesti annetun tuotantopanoksen määrän kasvaessa. Myös työtilaisuuksien luomisesta verotetaan sillä työnantaja joutuu maksamaan erinäisiä veroja ja maksuja työpaikoista tehdystä työmäärästä riippumatta.

Työssäni laitesuunnittelijana olen oppinut, että tuotannossa vallitsee kilpajuoksu työn ja materiaalin välillä. Työssäni oppimistani toimintaohjeista eräs tärkeimmistä on se, että materiaalia ei kannata säästää. Sitä tuhlaamalla voidaan näet useimmiten säästää työtunteja ja kilo rautaa maksaa muutaman markan, mutta tunti työä maksaa monta kymppiä. Edellisen perusteella meidän ei tarvitse ihmetellä, miksi työttömyysluvut kasvavat ja materiaalien kulutus lisääntyy. Tuottajanhan ei tarvitse maksaa veroa suhteessa siihen, kuinka paljon hän kuluttaa raaka-aineita, vaan suhteessa siihen, kuinka paljon hän kulut-

taa työvoimaa. Työvoimaa, jonka pitäisi olla valtiovallan erityisessä suojeluksessa!

Tuotantokustannuksia voidaan siis usein pienentää säästämällä työvoimaa. Tämä on yleensä mahdollista korvaamalla työvoima materiaalin käytön lisäämisellä joko raaka-aineen tai välineiden muodossa. Tällaista säästämismenettelyä kutsutaan yrityksissä rationalisoinniksi tai saneeraukseksi, **JÄRKEISTÄMISEKSI JA TERVEYTTÄMISEKSI!**

Verotuksen pehmeä vaihtoehto

Tuotantolaitoksessa, jossa aikaisemmin työskentelin, laskettiin, että tyypillisen laitetoimituksen välittömät valmistuskustannukset jakautuivat jokseenkin tasan "materiaalikustannusten" ja "työkustannusten" välille. Sanokaamme vaikkapa, että "työkustannukset" olivat 50 rahayksikköä ja "materiaalikustannukset" 50 rahayksikköä. Valmistuskustannukset olivat siis yhteensä 100 rahayksikköä.

Tarkastellessamme "materiaalikustannuksia" hieman lähempää huomaamme, että käytetyt materiaalit oli hankittu jostakin, jossa nämä materiaalit olivat lopputuotteita ja jossa välittömät valmistuskustannukset tietenkin samalla tavalla koostuivat "työ"- ja "materiaalikustannuksista". Materiaalin edellisessä jalostusvaiheessa tapahtui samoin, ja niin edelleen aina luonnonvarojen alkulähteille asti.

"Työkustannukset" vuorostaan koostuivat varsinaisista työkustannuksista eli työn suorittajien saamasta palkasta, mikä tarvittiin suorittajan motivointiin, sekä tähän palkkaan sidotuista erinäisistä veroista ja maksuista, jotka varovastikin laskien yhdessä muodostavat vähintään nettopalkan suuruisen kustannuserän eli molemmat n. 25 rahayksikköä.

Jos edelleenkin rajoittaudumme tarkastelemaan vain yllämainittuja tuotantokustannusten osatekijöitä jättäen tässä vaiheessa huomiotta sellaiset hinnanmuodostukseen vaikuttavat, veroilla kyllästetyt, pääasiassa pelkkää työtä sisältävät kustannustekijät kuten suunnittelu, myynti, yleiskustannukset jne., voidaan välittömien valmistuskustannusten jako esittää nyt tavalla, joka tuo esille myös veron:

Työkustannukset (varsinaiset)	25 mk
Verot	25 mk

Materiaalikustannukset 50 mk
Valmistuskustannukset yhteensä 100 mk
Työn ja materiaalin kustannussuhde 1:1

Kuten jo edellä on todettu, voidaan työtunteja säästää materiaalia uhraamalla, ja päinvastoin. Tilanteessa, jossa työtunti ä 50,- (veroineen ja muine maksuineen) saa vaihtoehdokseen 15 kg rautaa ä 2,- eli yhteensä 30,-, on päivänselvää, että säästetään 20,- uhraamalla 10 kg rautaa ja "rationalisoimalla" pois yksi työtunti. On kuitenkin huomattava, että tämä poisrationalisoitu työtunti ilman veroja ei olisi maksanut kuin ehkä runsaat parikymppiä. Poisrationalisoiduksi joutui siinä ohessa myös lähes kaksikymmentä veromarkkaa (jotka siirtyvät lisärasitukseksi jäljelle jääneille työtunneille), ja 10 kg rautaa upposi Kankkulan kaivoon. Sekä luonnon että työssä olevien ihmisten rasitus lisääntyi.

Ei ole olemassa sellaista luonnonlakia, jonka mukaan verot on nimenomaan kohdistettava työhön. Ja jos ihmisten lait näin vaativat niitä pitäisi muuttaa. Vero-ohjaus voitaisiin mielestäni aivan yhtä hyvin — ei, vaan paremmin — toteuttaa materiaalien verotuksen kautta. Silloin nykyinen toimintaohje suunnittelussakin muuttuisi päinvastaiseksi: työtä ei pidä säästää, jos sen käytön lisäämisellä voidaan säästää raaka-aineita. Siinä olisi verotuksen pehmeä suunta.

Tämä verotusjärjestelmä poikkeaisi nykyisestä pääasiassa siten, että siinä käytettäisiin verotuksen antamia mahdollisuuksia ohjata toimintoja yhteiskunnassa suhteuttamalla verot valikoidusti niiden toimintojen laatuun, joihin ne kohdistetaan. Verot kohdistuisivat silloin toimintoihin sitä raskaammin, mitä epäsuotavammiksi toiminnot katsotaan. Toisaalta sellainen toiminta, joka katsotaan positiiviseksi, hyödylliseksi ja arvokkaaksi, vapautettaisiin kokonaan verosta. Sanalla sanoen, kaikille ansioittensa mukaan. Verottajaa ja sen mukana yhteiskuntaa ei silloin nähdäkseeni kukaan voisi ainakaan tässä suhteessa kokea epäoikeudenmukaiseksi.

Jatkoksi edelläesitettyyn esimerkkiin voidaan todeta, että muutetun verotusjärjestelmän vallitessa muodostuisivat esimerkiksi kustannustekijät seuraavasti:

Varsinaiset materiaalikustannukset 50 mk
Verot

— Nykyisen tuloveron suuruisena 25 mk

"Materiaalikustannukset" yhteensä 75 mk
Edelleen:

Työkustannukset (varsinaiset) 25 mk
"Materiaalikustannukset"

(sisältäen verot) 75 mk
Valmistuskustannukset yhteensä 100 mk
Työn ja materiaalien kustannussuhde 1:3

Nähdään, että valmistuskustannukset eivät verotuksen muutoksesta muuttuneet, mutta sitä vastoin muuttuu työn ja materiaalin kustannussuhde radikaalisti arvosta 1:1 arvoon 1:3 työn eduksi.

Rationalisointitilanteessa voisi tällöin helposti käydä niin päin, että pyritään säästämään 10 kg rautaa uhraamalla yksi työtunti, jolloin nykytilanteeseen verrattuna olisi säästetty 20 kg rautaa sekä sen tuottamiseen tarvittavat muut luonnonvarat. Lisäksi olisi työttömyys vähentynyt kahdella työtunnilla.

Voidaan olla eri mieltä siitä, pitäisikö ihmiset vapauttaa työstä vai ei. Tähän kysymykseen vastausta haettaessa pitäisi mielestäni ensi sijassa kysyä niiltä, jotka on poisrationalisoitu työelämästä, eikä niinkään niiltä, jotka vapaaehtoisesti siinä vielä ovat mukana.

Mutta saisiko tässä ehdotettu muutos sitten aikaan sen, että jokainen kansalainen tulisi niin säästäväiseksi että yhteiskunta ei enää saisikaan tarvitsemiaan varoja? Verovarojen kokonaiskertymää voidaan tässä säädellä yhtä helposti kuin työstäkin verotettaessa. Me, jotka käytämme ja kulutamme, maksamme niistä niin paljon veroja kuin yhteiskunta tarvitsee. Veronmaksamme tulisi tällä tavalla omavalintaiseksi, ja rajaton materiaallinen kasvuajattelu tulisi myös palautetuksi utopiasta todellisuuteen.

Uudelleen käytettävistä raaka-aineista voidaan vielä mainita, että ne olisivat tietenkin — ainakin osittain — verovapaita, jolloin kaikki niukkuudesta kärsivät luonnonvarat kiertäisivät paljon kauemmin hyötökäytössä kuin nyt matkallaan kaivoksesta kaatopaikalle. Nykyisen verotusjärjestelmän puitteissahan ei raaka-aineita kovinkaan laajalti kannata ottaa talteen, sillä siihen kuluu paljon kallista, ankarasti verotettua työtä.

On lohdullista tietää, että kaikki se, mitä me todella tarvitsemme, on luonnossa täysin uudistuvaa. Jos haluamme uusiutumattoman tuhлата, tuhlatkaamme, mutta maksakaamme silloin myös sen hinta. □

Juha Jaatinen: Aforismeja

Ei elämä petä ihmistä — ihminen pettää Elämän.

Elämä käy todellisesta kun on kyse pelon nujertamisesta.

Itseään ei voi unohtaa.

Aitotieto ei ole valtaa.

Sijoittuu paremmin — tuhoaa tehokkaammin.

Omistettu kulttuuri — tuhottu kulttuuri.

Kai niillä on sen verran salattavaa, että maailmanloppu helpottaa...

Miten parantaa maailmaa?—siitä ihmiset käyvät sotaa.

Sananvapautta sivistysvaltiossa — yksinäinen saa sanoa itselleen mitä tahansa.

Nerous — ainutkertaista yleispätevyyttä.

Kirjoittaminen on nyt aivan liian helppoa — siksi siinä ilmenee niin vähän totuudellisuutta.

Totuus vapauttaa selkeyteen — sillä tavoin selkeitä eivät nykyiset tahdo olla — selkeydessä ei voi huijata!

Sekavien mielestä selkeät sekaisin.

Kun lukee kirjaimellisesti ei lue.

Aito lukutaito — yhtä harvinainen kuin aito kirjoitustaito.

Koulutetut ihmiset ovat painajainen.

Kulttuurisota — kuka valehtelee kuuluvimmin?

Nykykirja? Kuka kansia lukee?!

Voi sekava selkiytyä — tyhjiydestä en tiedä.

Ei saa sanoa ettei saa sanoa.

Enemmistöihmisen maanläheisyys myrkyttää maan.

Kun kuulee nykyisten puhuvan toivoo sanojen lahoavan.

Väittely — väestöliikettä joka takaa väittelyn jatkuvuuden.

Kehityksmaan kehittynyt ihminen vastustaa kehitystä.

Kun ihminen tarkoittaa jotain siinä käy aina toisin.

Nykynainen luulee olevansa mies.

Kaikista ihmisen ponnistuksista huolimatta Elämä toistaiseksi jatkuu.

Suotta moittia virkamiehiä aitouden puutteesta — ovat ihan aidosti keskinkertaisia.

Joka usein jää alakynteen kadottaa pelosta itsensä ja turvaa järjestykseen.

Voimakas tietoisuus on sairautta normaali-elämän kannalta ja normaali-elämä sairautta aito-elämän kannalta.

Tässä ei ole luovaa kovuutta — tämä on kovaa kovuutta: —että ihmisessä on nyt napinpainajaa — kaukaa tappajaa.

Todenpuhujaa pitävät vaarallisena ne jotka eivät tiedä mitä totuus on.

Valehtelija moittii totuudellista ylimieliseksi.

Enemmän minua kiehtoo aito hämillisyys kuin tämä nykyinen ”älyllisyys”.

Luomalla yli itsensä ihminen tavoittaa itsensä todellisena — näennäistä laajempaa.

Loogillisen yhteiskunnan kannalta Elämä itsessään on poistettava ongelma.

Ei näin: positiivista tai negatiivista — vaan näin: totuudellista tai valheellista.

Itse ihminen itsensä tuhoaa tai nostaa.

Turvallisuuden tavoittelu tuhoaa maailman.

Edelleen on mittaamaton tämä nykymitattu ihmismieli.

Kriittisen korkeakoulun toiminnot muilla paikkakunnilla

Helsingin lisäksi on Kriittisen korkeakoulun toiminta alkanut seuraavissa kaupungeissa:

Turku

Yhteyshenkilö: Merja Isotalo,
os. Köydenpunojankatu 2 as. 3
20300 Turku 30, p. 921-510045

Jyväskylä

Yhteyshenkilö: Pekka Ihalainen
os. Rajala kp 2
41120 Puuppola, p. 941-33615

Kotka

Yhteyshenkilö: Osmo Kontula,
os. Haltiantie 5 D 28
48350 Kotka 35, p. 952-23537

Pori

Yhteyshenkilö: Sirkka Olkkonen,
os. Eerontie
28840 Pori 84, p. 939-443081

Oulu

Yhteyshenkilö: Leena Kokkonen-Weisshäupl,
os. Toivonniementie 10/18
90500 Oulu 50, p. 981-14680